

BAŞKA DİLLERDEN

Aylık Çeviri Dergisi

...Bir gerçeği arama ve tartışma kolektifi olan
Teorik Forum'un ürünüdür

Sahibi: Atilla Aytemur
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Orhan Koçak
Yayın Kurulu: Halil Berktaş, Yusuf Işık,
Orhan Koçak, Levent Köker, Doğan Şahiner
Koordinatör: Doğan Şahiner
Teknik İşler: Pencere Yayınları
Yazışma ve Koordinasyon: Salkınsöğüt Sok. 2/4
Cağaloğlu-İstanbul Tel: 513 27 17

SAYI: 5

Temmuz 1992

Bu Sayıda

Eric Fottorino, "Samir Amin ile Röportaj:
Yoksul Güney İçin Bir Kopuşun Zama-
nıdır" (*Guardian Weekly*, 14. 6. 1992)

Ann Devroy, "Bush Israrlı: 'İmzalamı-
yacağım'" (*Guardian Weekly*, 14. 6. 1992)

Julia Preston, Eugene Robinson, Joel Ac-
henbech, "Eski Usul Milliyetçilik Hâlâ Ege-
men" (*Guardian Weekly*, 14. 6. 1992)

Michael Reid, "Castro Devrimi Kur-
tarmak İçin Savaşıyor" (*Guardian Weekly*,
24. 5. 1992)

Robin Blackburn, "Rusya Yüzünü
Batı'ya Değil, Doğu'ya Dönmeli" (*New Left
Review*, Mart-Nisan 1992)

"İslamın Kılıcı" (*Time*, Haziran 1992)

Olympe de Gouges, "Kadın ve Yurttaş
Hakları Bildirgesi" ve bağlı metinler

John S. Saul, "Güney Afrika: 'Barbarlık'
ile 'Yapısal Reform' Arasında" (*New Left
Review* 188, Temmuz-Ağustos 1991)

Samir Amin ile röportaj

Yoksul Güney İçin Bir Kopuşun Zamanıdır

Röportajı yapan: Eric Fottorino

"Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme" ve
"Batı Afrika'da Yeni Sömürgecilik" gibi ki-
taplarıyla Samir Amin, 1956'dan bu yana
Marksist ekonomik düşünceye önemli bir
katkıda bulundu. Onun çalışmalarında vur-
gu, kendi deyişle kapitalizmin "ku-
tuplaştırıcı" boyutu üzerindedir. Samir
Amin'e göre dünya ekonomik sistemi,
çeşitli "çevreler"in kaynaklarına gelişmiş
bir "merkez" tarafından el konmasıyla, iki
kutuptan oluşmaktadır. Bu çerçevede az-
gelişmişlik, yoksul ülkelerin kendi ge-
riliklerinin değil, çevrelerden merkeze
doğru sürekli kaynak transferlerinin
ürünüdür. Dolayısıyla Samir Amin, Üçüncü
Dünya için kurtuluşun "kopuş"ta [de-

14 Haziran 1992 tarihli *Guardian Weekly*'nin, *Le
Monde*'dan çevrilere ayrılmış bölümündeki
İngilizce metinden çeviren: Halil Berktaş.

Bu yazının "For poor South it's time for a break"
başlığı, bir kelime oyununu içeriyor: İngilizcede
"break" hem fırsat, hem kopuş, hem mola an-
lamlarını taşımakta.

linking ya da disconnection - ç.]; başka bir deyişle, çevrelerin kendilerini kapitalist Kuzey ile bağlarından sıyırdıkları öz-merkezli bir gelişme biçiminde yattığı inancındadır. Kahire doğumlu olan Amin, 1957'de Nasır'ın, daha sonra da yeni bağımsızlıklarına kavuşan başka pek çok Afrika ülkesi devlet başkanının planlama danışmanlığında bulunmuştur.

Fottorino: Size göre, bundan beş yüzyıl önce Amerika'nın keşfinin yol açtığı olduğu büyük ve kalıcı dönüşümler nelerdir?

Amin: 1492 yılının Ekim ayı, modern dünyanın [= yeniçağ dünyasının - ç.] doğuşunu ve "ya kayıp, ya kazanç" ilkesinin sahneye çıkışını belirler. Bu tarihsel dönüm noktasından önce, beraberinde zenginliği getiren şey, iktidardır. Bundan sonra ise, servet birikimi bir iktidar kaynağı haline geldi.

Aşağı yukarı bu sırada, iki büyük olay az-çok zamandaş biçimde gerçekleşti. Bunlardan ilki, "tarihöncesi" biçimiyle kapitalizm ya da -rasyonellik üzerindeki olanca vurgusuyla birlikte- merkantilizmdi. Avrupalıların Rönesans adını verdikleri, ideolojik ve kültürel bir kopuş meydana geldi. Bu, feodal dönemin bir çeşit yadsınışını ve Antikitenin [= İlkçağ] yeniden keşfine kucak açışı ifade ediyordu.

İkinci önemli olay, yeryüzünün fethinin başlamasıydı. Avrupalılar ilk defa, kendi egemenliklerini kurabileceklerini farkettiler. Ama asıl teknolojik üstünlüklerinin bu fethin sebebi değil sonucu olduğunu unutmamak gerekir. Yoksa Batı, sanayi devrimine kadar kesinlikle belirleyici bir maddi üstünlüğe sahip değildi.

Son beş yüzyıl boyunca, çizgisel biçimde ilerlediği söylenebilecek biricik süreç, kutuplaşmadır. Bununla, çağdaş dünyayı meydana getiren toplumlar arasındaki uçurumların giderek derinleşmesini anlatmak istiyorum. Bu uçurumları, geçmişte mevcut olmuş olanlarla karşılaştırmak olanaksızdır.

19. yüzyılda Almanya'nın İngiltere ve

Fransa'ya yetişip onları geçmesi için, 30 yıl yeterli olmuştu. Bundan yüz yıl öncesiyle kıyaslandığında çok daha ağır bir yükü ifade eden dışsal kısıtlamaları gözönünde bulundurulduğunda, Brezilya'nın ABD'ye yetişmesi ne kadar sürer acaba ?

Fottorino: Kapitalizmin eşitsizlikleri derinleştirme eğilimi taşımasını nasıl açıklıyorsunuz ?

Amin: Kutuplaşmanın nedeni basittir - bir dünya sistemi olarak kapitalizm, gerçekten dünya ölçeğindeki bir emek piyasası temeline yaslanmıyor. Göç olgusunun varlığına karşın, işçilerin hareketlilik derecesi, sermayenin ve malların olağanüstü hareketliliğinden çok uzaktır.

Bu anlamda, liberal söylem güdük kalıyor. Marx, liberallerin niyetlerini mantıki sonuçlarına vardıracaklarını ve sınırları üç boyutlu olarak açacaklarını düşünmüştü. Ancak işçilerin serbest akışı, insanlar arasında eşit bir toplumsal mücadeleyi gerçekleştirebilirdi.

Fottorino: Bir Marksist olarak siz, kapitalizmi derhal ve toptan mahkûm mu ediyorsunuz ?

Amin: Hayır. Kapitalizmin iki büyük olumlu etkisi oldu. Bir kere, üretkenlikte muazzam bir sıçrama yarattı (ama bu aynı zamanda bir zaafıdır -çevreciler, logaritmik büyümenin yıkıcılığına dikkat çekiyorlar). Ve aynı zamanda, toplumların laikleşmesine ve burjuva demokrasisinin gelişmesine katkıda bulundu.

İşin bu son yönünü biraz açıklamak yerinde olabilir. Kapitalizm ticari yabancılaşma üzerine kuruludur. Daha önce Tanrının oynadığı rolü üretim kapasitesindeki artışın oynamasını öngören bir ideolojik temeli varsayar. Geçmişteki toplumlar, Hellenizm ya da Konfüçyüsçülük gibi ilahi veya metafizik bir yapılanmanın damgasını taşıyorlardı.

Kapitalizm bütün bunları kaldırıp attı. İlerlemek için, artık Tanrının ezeli ve ebedi yasalarını uygulamak yeterli değildi. Başka

örgütlenme biçimlerinin yaratılması gerekiyordu. Bunun sonucu, burjuva demokrasisi oldu.

Fottorino: Ama Doğu Avrupa'daki "halk demokrasileri"nin çöküşüne ya da Sovyetler Birliği'nin kendi içine göçmesine bakılırsa, kapitalizmin performansı çok kötüye de benzemiyor doğrusu.

Amin: 1917 Rus Devrimi, geri bir ülkede çelişkili bir görevle yüzyüzdü: Yalnız sınai ve askeri bakımdan arayı kapatmakla kalmaması, aynı zamanda "farklı bir şeyi," sosyalist bir toplumu yaratması gerekiyordu.

1930'dan başlayarak, yetişme hedefi öncelik kazandı; "farklı bir şeyi" yaratma özlemi ise içi boşaltılmış ve yanıltıcı bir slogana dönüştü. Sovyet sisteminin sosyalizm ile hiçbir ilgisi yoktu. Geçen yıl çöken, kapitalizmin bir biçimiydi. Sovyetler Birliği kendi burjuvazisini doğurmuştu; bu da, bütün burjuvaziler gibi, üretim araçlarının mülkiyeti yoluyla servet peşinde koşuyordu.

Bugün Doğu Avrupa tam bir dağınıklık içindedir ve demokrasileri son derece kırılğan bir manzara arz ediyor. Yeltsin, kendisine Pinochet'nin Şili'sini ya da Güney Kore'yi örnek alıyor. Bu bölgede halen mevcut rejimler, pekala diktatörlükler ile başka istibdat biçimleri arasında bir geçiş rolü oynayabilirler.

Fottorino: Marksizm, çağdaş dünyanın yönelişini anlamamıza ne ölçüde yardımcı olabilir ?

Amin: Ben, Marksizmin belirli bir biçimini reddediyorum –böyle bir felsefe, asla o tür bir dogmatik bayağılığa indirgenemez. Ama Batı propagandası, çıkarı bu yönde olduğu için, tam da bunu yapıyor. Oysa Marx'ın düşüncesi, bir daha kapanması olanaksız ufuklar açmıştır.

Kapitalizme ilişkin kavrayışı buna örnektir –Marx, kapitalizmin ebedi olmayıp [zamana bağlı] özgüllükler içerdiğine inanmıştı. Gene Marx'a göre, sermaye bi-

rikimi, insan zenginliğinin başlıca iki kaynağını : bir mal düzeyine indirgediği emek ile, sonsuz sandığından habire yokettiği doğal dünyayı, habire yiyip tüketiyordu.

Günümüzde çevreciler farkına varmadan Marx'a dönmüş bulunuyorlar. Marx, çağdaş dünyanın temel çizgilerini çok önceden keşfetmişti: ticari yabancılaşıma ile doğal dünyanın yıkıma uğratılması.

Fottorino: Savaş-sonrası dünyanın üç temel direğinden en spektaküler biçimde çökeninin, "Sovyetizm" olduğunu söylüyorsunuz. Ama kapitalizmin de, örneğin sizin "Batı Fordizmi" adını verdiğiniz şeyin sonuyla birlikte, kendi iniş-çıkışları olmadı mı ?

Amin: Sermaye ile emek arasında belirli bir toplumsal anlaşma olarak Fordizm, İkinci Dünya Savaşından beri yürürlükteydi. İçinde işlerlik kazandığı çok elverişli ortamda, ulusal üretim sistemlerinin varlığı –belirli bir Fransız, İngiliz ya da Alman endüstrisinden söz etmek hâlâ olanaklıydı –hatırı sayılır sol güçlerin varlığıyla elele gidiyordu.

Ekonominin ve dünyanın dört bir köşesine yayılmış, dağınık üretim faaliyetlerinin globalleşmesi, ulusal üretim sistemlerini silip süpürdü ve Fordizmi çöküntüye uğrattı. Solun güçleri ise inişe geçti. Görülebilir gelecekte, böyle bir globalleşmiş üretim sistemini idare edebilecek çok-uluslu bir devletin çekirdeğinin bile en küçük işareti rastlanmıyor.

Fottorino: Ama Maastricht-sonrası Avrupa, tam da böyle bir süper-devletin prototipi olarak görülemez mi ?

Amin: Hayır, çünkü Avrupa, başlangıçtaki vizyonunun darlığı, bir ortak pazar ile sınırlı olmasıyla maluldür. On yıl önce, Avrupa'nın sol güçlerinin ortak bir politika oluşturma girişiminde başı çekerek çeşitli AT ülkelerindeki sosyal yasaları iyileştirebileceklerini umuyordum.

Oysa bunun tam tersi oldu. Avrupa teknokratlar tarafından yönetilmeye devam

edecek. Ben de zaten bu nedenle, tek bir para birimi fikrine karşıyım –mutlak ve demokratik olmayan bir kısıt niteliği taşıyacağı için. Parsayı Bundesbank toplayacak! Alman yayılcılığı şahlanmış durumda ve Almanların Avrupa'ya zerrece aldıkları yok. Doğuya doğru genişleme alanına sahipler ve burayı kendi Latin Amerika'ları olarak görüyorlar. [AT bünyesinde] Avrupa çapında örgütlenmiş siyasal güçlere ve Strasbourg parlamentosundan daha ileri bir gerçek demokrasiye ihtiyaç vardı.

Fottorino: Gene de Avrupa, Soğuk Savaşın sona ermesinden kârlı çıkmadı mı ?

Amin: ABD kadar değil; çünkü ABD, askeri hegemonyasını yeniden tesis eden taraf oldu. Yıllarca bize, Soğuk Savaşın muazzam bir çatışma tehlikesini bağrında taşıdığı söylendi. Oysa kanımca gerçek bir tehlike söz konusu değildi; yalnızca iki süper devlet, habire şantaja başvurup duruyordu.

Son derece gerçek olan şey, askeri bakımdan iki-kutupluluktur: silahlanma, Sovyetler Birliği'nin biraz yetişir gibi olduğu biricik alandı da ondan. Şimdi ise, ABD'nin atom silahları tekeline sahip olduğu 1944 yılındaki gibi bir duruma geri dönmüş bulunuyoruz. O sırada bu silahları kullanmışlardı da. Bugün de, en küçük çatışmaları bile çözüme ulaştırmak için bu silahların kullanılması tehlikesinin ölçüle-miyecek derecede artmış bulunduğu inanıyorum.

Pentagon'un iç raporları, askeri iki-kutupluluğun sona ermesiyle birlikte, Amerikalıların güç kullanmaya her zamankinden yatkın olduklarını doğruluyor. Soğuk Savaşın sona ermesi, savaş demektir. Bunun körfez'de patlak vermesi de bir tesadüf değildi aslında. Aşık ki Amerikalılar, dünyadaki bütün kaynaklardan istifade olanağını kendi tekellerinde tutmak istiyorlar. Rio'daki Yeryüzü Zirvesinde başvuracakları argümanların temelinde, bu yatıyor.

Fottorino: Avrupa'nın, Amerikan "hegemonya"sı karşısında herhangi bir varlık şansı var mı ?

Amin: Sanmıyorum. Avrupa'da, sağcı eğilimlerine karşın takdir ettiğim tek bir kişi vardı; o da General de Gaulle'dü. 1945'ten sonra İngiltere'nin, kayıtsız şartsız ABD'nin yanında saf tutmakla muhtemelen geri dönülmez bir tarihsel karar vermiş olduğunu anlayan biricik savaş-sonrası lider, oydu.

ABD kâbusunun içyüzünü gören tek kişi de gene oydu. "Atlantik'ten Ural'lara kadar uzanacak," yani Sovyetler Birliği'ni de içerecek bir Avrupa'dan söz etmekle, Fransız-Alman ilişkilerini daha dengeli temellere oturtmayı amaçlıyordu. Eğer Avrasya'nın doğumu gerçekleşebilseydi, ABD'nin hegemonya hevesi kursağında kalacaktı.

Fottorino: "Merkez" ile "çevre" arasındaki ilişkilere değin çalışmalarınızda, görece ayrıcalıksız ülkelerin yoksullaşmasının Kuzey-Güney boyutunu sürekli vurguluyorsunuz. Adeta kaçınılmaz bir süreçmiş gibi söz ediyorsunuz, bundan.

Amin: Eğier herhangi bir Dünya Bankası uzmanı kapitalizm-öncesi döneme tanık olabilseydi, Brezilya'nın Nordeste'indeki [= Kuzeydoğu bölgesindeki], ABD'nin Güney eyaletlerindeki, Santo Domingo'daki ve Haiti'deki gelişmelerden bir mucize olarak söz ederdi herhalde. Zira bu bölgelerin hepsi, merkantilizm ve kölelik sayesinde inanılmaz büyüme oranlarına tanık ol-maktaydı. Brezilya'nın dış ticareti İngiltere'nin üç katıydı.

[Oysa] bu ülke ve bölgeler çağdaş kapitalist dünyada işlevsizleştirilmiş bulunuyorlar. Bugün sanayileşmemiş Üçüncü Dünya, gerilemenin alanıdır. Bu, 1956'daki tezimin konusuydu ve hâlâ geçerlidir; yetişmek, arayı kapamak diye birşey söz konusu olamaz.

Kutuplaştırmacı bir sistem olarak kapitalizm, ikinci sınıf alanlar yaratır. Çevredeki bazı ülkeler sanayileşmiş bulunuyor. Ama onların karar süreçleri, teknolojiler, sermaye piyasaları, enformasyon araçları, vb. yoluyla, gene de merkezin ya da merkezlerin

uzaktan deneyimi altında.

Fottorino: Ama bütün bunlar aynı zamanda kalkınma etmenleri değil mi ?

Amin: Kalkınmadan ne kastettiğimiz konusunda berrak olmalıyız. Bu, geleceğin bir şekilde planlı toplumuna atıfta bulunan, değer yüklü bir kavramdır. Yükseliş halindeki kapitalizmin spontane etkilerinden çok daha fazla birşeyleri içerir, kalkınma olayı. Bugün ise söz konusu olan, kapitalizmin genişlemesidir yalnızca.

1955'te Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'nda, Güney ülkeleri yeni bir toplum tipine yönelmeksizin yetişmek, arayı kapamak umudunu taşıyorlardı. Belirli bir karşılıklı-bağımlılık, bir ekonomik globalleşme çerçevesinde arayı kapama olanaklarıyla ilgilidiler. Egemen konumdaki Kuzey ülkeleriyle pek de çatışmak istemiyorlardı aslında. Bir kere siyasal bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra, ülkelerinin iç koşullarının, yetişme sürecinin hızlandırılmasına olanak vereceğini sanıyorlardı.

Bandung, iki tür rejim doğurdu. Bir yanda, Cezayir, Irak ve Mısır gibi aşırı sol yönetimler vardı, ki radikal milliyetçi, pek de demokratik olmayan, zorba ve devlet mülliyetine dayalı rejimlerdi bunlar. Diğer yanda ise, Fildişi Kıyısı ve Kenya gibi aşırı sağcı neo-kolonyal rejimler yer alıyordu, ki bunlar sınırlarını alabildiğine dünya kapitalizmine açmayı ekonomik kalkışa geçmenin biricik yolu olarak görüyorlardı. Ne biri ne de diğeri, ilan ettikleri hedeflere ulaştılar.

Ama tarih ilerlemeye devam ediyor, söz konusu hareketin barutu tükenmiş olsa da. Üçüncü Dünya'nın (değişik hızlarda) sanayileşmeye başlamış olmasına karşın, bir dizi başka kötülük zuhur etti: daha yavaş büyüme, derinleşen toplumsal eşitsizlikler, doludizgin kentleşme, kırsal alanların çöküşü, dış borçların dağ gibi yığılması. Bandung, karşılıklı-bağımlılık içinde arayı kapamayı hedeflemekle, imkânsıza kalkışıyordu. Güney, ancak bir kopuşu gerçekleştirmek suretiyle hayatta kalabilir.

Fottorino: Bununla, otarşiye geri dönüşü mü kastediyorsunuz ?

Amin: Tam öyle değil. Yoksul ülkelerde, her toplumsal katmanın maddi ihtiyaçlarına cevap veren bir kalkınma biçiminin kapitalist bir çerçeve içinde olanaksız olduğu ortaya çıktı. Kopuş, sadece bir kolay çıkış arayışı değildir; aynı zamanda bir ilke kararı sorunudur: söz konusu olan, rasyo-nellik ölçütlerini dünya sistemini yönetenlerin iç ekonomik kararlarından ayırmak, koparmaktır.

Bağılantısız ülkeler 1975'te işte bu yeni uluslararası ekonomik düzen önerisini ortaya attılar. Bununla, karşılıklı-bağımlılığın kurallarını gözden geçirmeyi ve Bandung ruhunu yaşatacak bir özerklik alanı oluşturmayı amaçlıyorlardı. Kuzey'in cevabı hayır oldu.

Dünya Bankası'nın yapısal uyarlanma politikalarını devreye sokmasının zamanı gelip çatmıştı. Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Orta Doğu'daki bazı ülkeler, sanayileşmeye başlayabilmiş bulunuyorlar. Hindistan'ın bazı bölgeleri, Antiller ve Orta Amerika ile Kara Afrika'nın tamamı gibi başka bazı bölgeler ise marjinalleşme süreci yaşıyorlar.

Örneğin, AT ile Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkeleri arasında imzalanan Lomé Andlaşması, tarım ve madencilik alanındaki uzmanlaşmasını derinleştirmekle Afrika kıtasının sanayisizlik sürecini uzatmıştır. Bu anlamda, Avrupa'nın, Afrika'nın sanayileşmesini kısıtladığını söyleyebiliriz.

Fottorino: Sözü ettiğiniz ülkelere pek çoğu bir nüfus patlamasına tanık olmakta. Bu, kalkınmanın önündeki bir tehlike değil mi ?

Amin: "Tehlike" sözünden hoşlanmıyorum; bu, Avrupalıların Asya'daki nüfus artışını betimlemek için buldukları bir kelime. Bugün Batı, Üçüncü Dünya'nın nüfusundan korkuyor. Ama geçmişte Avrupa da kendi "nüfus devrimi"ni yaşamış; 1700 ile 1900 arasında dünya nüfusunda Avrupalıların payı yüzde 20'den yüzde 40'a

çıkmişti. Onların Amerika ve Avustralya gibi kıtaları toptan “kolonize” etmelerine imkân veren de buydu. Üçüncü Dünya’nın ise böyle bir şey umması olanaksızdır.

Fottorino: “Üçüncü Dünyacı” olarak nitelenmeyi reddediyorsunuz. Acaba bunun nedeni, söz konusu düşünce okulunun son birkaç yıl içinde barutunun tükendiğinin görülmesi mi ?

Amin: Üçüncü Dünyacı söylemin medya tartışmalarından silinmesi, öldüğü anlamına gelmez. Kalkınma konusunda, asıl Batılıların fikirleri tükenmiş bulunuyor. Bana gelince, ben Üçüncü Dünyacı olmaktan çok “dünyacı” sayılıyorum.

Bush Israrlı: “İmzalamıyacağım”

Ann Devroy

Hafta sonunda İngiltere Başbakanı John Major ile yaptığı görüşmenin ardından Başkan Bush, Pazar günü “Fikrimi değiştirmeyeceğim” dedi. Bu, başkanın, çoğu ülke liderinden farklı olarak, Yeryüzü Zirvesinde bu hafta gündeme gelecek olan bir biyolojik çeşitlilik antlaşmasını imzalamayı reddeden tavrını sürdüreceği anlamına geliyor.

Dünya çapında bitki ve hayvan yaşamının çeşitliliğini korumayı amaçlayan andlaşmanın dayattığı mali koşullar konusunda İngiltere’nin de bazı sorunları olmakla birlikte, Başbakan Major bu tür kaygıların çoğunun üstesinden gelinebileceğine inandığını belirtti. Bu yüzden ABD, andlaşmayı reddeden hemen tek ülke durumunda. Bunun ardında, yönetimin ABD biyoteknoloji sanayisini koruma arzusu yatıyor. Bush yönetimi, andlaşmanın beraberinde getireceği bazı teknoloji transferi zorunluluklarının ABD biyoteknoloji sa-

nayine zarar vereceği inancında; ayrıca, yoksul ülkelerin kendi hayvan ve bitki örtülerini korumalarını desteklemeye yönelik “açık uçlu” mali yükümlülükler altına girmek de istemiyor.

Bush ile Major, Rio de Janeiro’da toplanmakta olan Yeryüzü Zirvesi’ne ilişkin bu görüşlerini, Camp David’de iki gün süren görüşmeler sonunda yaptıkları basın toplantısında dile getirdiler. İki lider aynı zamanda, bu ülkedeki iç savaşı sona erdirmenin biricik yolunun bu olduğu gerekçesiyle halen Yugoslavya’ya karşı uygulanan güçlü yaptırımları sürdüreceklerine de söz verdiler.

Rio konusunda Başkan Bush, biyolojik çeşitlilik antlaşmasının ABD’nin olanaklarının çok ötesinde harcamalara gerek gösterdiğini öne sürdü ve “Bizim açık bir kesemiz yok” sözleriyle, Amerika’nın yerine getiremeyeceği bir taahhütte bulunmayacağını belirtti.

ABD, Rio’da imzalanacak en önemli iki antlaşmadan biri olan biyolojik çeşitlilik antlaşmasına imza koymayacağını geçen hafta açıklamıştı. Bu antlaşmayı imzalayan devletler, ülkelerinin yerli bitki ve hayvan türlerinin çeşitliliğini korumaya söz vermiş sayılacaklar. Antlaşma, zengin ülkeleri, kendi türlerini korumalarına destek olmak amacıyla daha yoksul ülkelere mali ve diğer yardımlarda bulunmakla yükümlü kılacak.

ABD, andlaşmanın, sanayileşmiş ülkelerdeki biyoteknoloji gelişmelerinden yararlanmak konusunda yoksul ülkelere özel bazı kanallar sağlayan ifadelerine de karşı çıkıyor. Diğer ülkelere gelen ağır eleştirilere ve başta Çevre Koruma Örgütü yöneticisi William K. Reilly olmak üzere birçok kıdemli hükümet görevlisinin bir uzlaşma formülü bulma çabalarına karşın, Beyaz Saray’ın tutumu çok katı. Bush, “Hiçbir şey için özür dileyecek değilim. Benim bu konferansta aynı zamanda istihdamı ve çalışan insanları da düşünmem gerekiyor” diyor.

Başkan Rio’da, biyolojik çeşitliliği sürdürmek amacıyla dünya ormanlarının korunmasına ABD’nin önderlik edeceği

14 Haziran 1992 tarihli *Guardian Weekly*’nin, *The Washington Post* yazılarına ayrılmış bölümünden çeviren: Halil Berktaş.

mesajını vereceğini söyledi. Geçen hafta Beyaz Saray, ormanlarını korumalarına yardımcı olmak amacıyla yoksul ülkelere vermekte olduğu yardımı iki katından fazlaya çıkaracağını açıkladı ve diğer sanayileşmiş ülkeleri de benzer bir tutum almaya çağırdı.

“İyi bir ormancılık programının....biyolojik çeşitlilik ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılayacağı inancındayız” diyen Bush, şöyle devam etti: “Bu nedenle de, her ne kadar halen masaya geldiği şekliyle bu antlaşmayı imzalamayacaksam da, ormanlar açısından ve çevre teknolojisi açısından önderliğimizi ya da önderlerden biri olmayı sürdüreceğiz.”

Eski Usul Milliyetçilik Hâlâ Egemen

JuliaPreston,
EugeneRobinson,
Joel Achenbach

RİO DE JANEİRO – Dünyanın hemen bütün ülkelerinin B.M. Yeryüzü Zirvesinde biraraya gelebilmiş olmaları gibi basit bir gerçek, çevre sorunlarının sınırlar ötesine uzandığını ve bütün yerküreyi tehdit ettiğini anladıklarını gösteriyor.

Burada kamusal kürsülerden edilen bütün resmi laflar, global ortaklıklara ve gezegenimiz çapında dayanışmaya yönelik. Ama imzalanacak antlaşmalar konusunda kapalı kapılar ardında yürütülen sıkı pazarlıklara, çok daha eski usul bir politik duygu ve yaklaşım egemen: milliyetçilik.

14 Haziran 1992 tarihli *Guardian Weekly'nin*, *The Washington Post* yazılarına ayrılmış bölümünden çeviren: Halil Berktaş.

Makalenin içinde hoş bir de karikatür var; basmıyoruz ama anlatmaya çalışalım. Bir anne, yatma zamanı çocuğuna “Küçük Yeşil Şapkalı Kız” hikayesini okumakta. Hikaye “... ve kurt, hain oduncuyu yedi” cümlesiyle son buluyor.

Konferansı izlemekte olan çevre gruplarından ABD Vatandaşlar Örgütü'nün üyesi Mark Valentine, “Dünya henüz, bütünü korumak amacıyla tek tek devletlerin çıkarlarını aşan önlemler almaya hazır değil” diyor: “Ne zaman egemenlik düğmesine bassanız, bütün kırmızı ışıklar derhal yanıyor.”

Egemenlik konusunda bugüne değin en fazla sürtüşmeye yol açan, dünya ormanlarının korunması konusunda, görüşmeciler pek az mesafe kaydedebildiler. Gelişmekte olan ülkeler, bütün dünyaca paylaşıldığı çok açık olan atmosfer gibi doğal kaynaklar ile, belirli ulusal sınırlar içinde kalan ormanlar gibi doğal kaynaklar arasında bir ayırım yapılmasını savunuyorlar. Hindistan Çevre ve Ormanlar Bakanı Kemal Nath, “Ormanları globalleştirmeye kalkışmak petrolün global bir kaynak olduğunu söylemeye benzer” diyor.

Görüşmeciler daha zirve başlamadan önce ormanlar konusunda bağlayıcı bir antlaşmanın imzalanmasından vazgeçmişler; bunun yerine bir “ülkeler bildirgesi” fikrini benimsemişlerdi.

Önerilen ormanlar antlaşmasına karşı çıkan ülkeler arasında Malezya, kilit bir konuma sahip. Yeryüzünün en büyük tropikal ormanlarından birine sahip olan Malezya, gelirinin yüzde 40'ını kereste satışlarından sağlıyor. Antlaşma gerçekleşse, ülkeler orman alanlarının işletilmesini kısıtlamak zorunda kalacaklar. Ormansızlaşma, korkunç bir toprak erozyonuna, yüzey aşınması sonucu sel felaketlerine ve çeşitli hayvan ve bitki türlerinin yokolup gitmesine yol açıyor.

Ancak Malezya heyetinden Ting Wen Lian, “Ormanlarımızı başka bir ülke uğruna vesayet altında tutmamız tasavvur bile edilemez” demekte.

Gelişmekte olan ülkeler, ağaçları sanayileşmiş ülkelerin atmosfere püskürttüğü karbon dioksit miktarını emip dönüştürebilsin diye ağaç kesimlerini yavaşlatmaları gerektiği fikrine özel bir tepki duyuyorlar. Global ısınmanın en önemli sorumlusu sayılan karbon dioksit emisyonlarının yüzde

22'si, ABD kaynaklı. Kemal Nath, "Los Angeles'ta otomobilleriniz tıkr tıkr çalışacak diye ormanlarımızı nasıl idare edeceğimizi sizden öğrenecek değiliz" diyor.

Ormansızlaşma konusunda bir ilke anlaşması arayışı bile pek iyi gitmemekte. İngiliz heyetinin, pazarlıkların girdisi-çıkıtısına vakıf bir üyesi, "Hiç olmazsa bir orman ilkeleri bildirgesi çıkabileceğini ummuştuk" diyor. "Şimdi ise işlerin nereye varacağı hiç belli değil.... Bugün insanlar durup dururken bazı havalı tavırlar takınmaya ve birbirlerine nutuk atmaya başladılar."

Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler, biyolojik çeşitlilik -hayvan ve bitki örtüsünün tümü- konusunda bağlayıcı bir antlaşmadan yanalar, çünkü söz konusu antlaşmanın bazı maddeleri, [yoksul ülkelerin] tıbbi bitkiler gibi bazı doğal kaynaklarından yararlanarak ticari ürünler elde eden firmaların onlara belirli bir patent hakkı ödemelerini öngörüyor.

ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nin her iki partiden oluşan heyetleri, kendilerini ABD'nin zirvedeki rolüne ilişkin bir çatışmanın göbeğinde buldular. Cumartesi günü, Illinois eyaletinden Temsilciler Meclisi üyesi John Porter, "Son derece etkili olabileceğimiz bir konumdayız. Dünya gerçek önderliğe susamış durumda" diyor; Massachusetts'ten Senatör John Kerry (Demokrat) ise geleneksel ABD müttefiklerinin bile Bush yönetiminin isteksizliğinden "bir çeşit hüznü" duyduğunu kaydediyordu.

Tennessee eyaletinden Senatör Albert Gore jr (Demokrat), Başkan Bush'un, geçen Ocak'ta Japonya'ya yaptığı şanssız ziyaret ölçüsünde bir dış politika felaketine uğrayacağından endişelenmekte. O gezi sırasında Bush, önderlik zaafı ve beraberinde otomobil şirketlerinin yöneticilerini de götürmesi nedeniyle, şiddetli eleştirilere uğramıştı.

"Bu, tıpkı eski Yunan trajedisi gibi bir olay," diyor Gore: "Herkes ne olacağını

önceden açıkça görebiliyor. Birkaç kömür şirketinin yöneticisini de zirveye davet etsin de tamam olsun, bari." Fransız Çevre Bakanı Segolene Royal ise geçen Cumartesi Paris'te verdiği bir demeçte, "Dünyanın en büyük ülkelerinden birinin.... bir Yeryüzü Zirvesi gibi muazzam ve insanın hayal gücünü zorlayan bir projeyi frenlemeye hakkı olmadığını" savunuyor.

Bu arada, Rio de Janeiro'da "nüfus kontrolü" lafını ağza almamaya dikkat edin, lütfen. Zira "kontrol" derhal zorla yaptırımı, zorunlu kısırlaştırmayı ve Birinci Dünyanın esmer nüfuslu bir gezegenden duyduğuna inanılan korkuyu çağırıştırıyor. Hatta "nüfus" kelimesini bile çok sık sarfetmeyin -bu sözcük, resmi Yeryüzü Zirvesi'nde hiç muteber sayılmıyor.

Flamengo Plajında toplanan alternatif "Global Forum"daki kadınlar pavyonunda dağıtılan bir broşür, herkesi Nüfus Kontrolüne Karşı Kampanya'ya katılmaya çağırmakta. Yakında asılı duran bir poster, nüfus kontrolünün " 'zararlıların kontrolü'nü çağırıştıran bir ibare" olduğunu savunuyor.

Kalabalık bir grup, nüfus kontrolünün ne kadar dehşetengiz bir olay olduğunu öğrenmek için bir başka çadıra yığılıyor. Burada Brezilyalı bir senatör, bu tür programların Brezilyalı kadınların istemedikleri halde kısırlaştırılmalarına yol açtığını anlatmakta.

Bu panelin sponsorluğunu yapan Kadın Hakları Eyalet Konseyi, söz konusu kısırlaştırmaların, "Anglo-Sakson ırkının dejenere olmaması" amacıyla Henry Kissinger ile Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından tezgâhlanan bir komplonun ürünü olduğunu açıklayan bir broşürü halka dağıtıyor.

Daha alçak sesle konuşanlar da var. Ama çok sayıda gönüllü kuruluşu Flamengo Plajı'nda bir araya getiren Global Forum, esas olarak, Kuzey ülkelerinin çevrecileri-nin nüfus artışı tehlikesine kafayı takmak yerine dünya çapındaki servet dağılımı eşitsizlikleriyle uğraşmaları gerektiği görüşünü taşıyor.

Castro Devrimi Kurtarmak İçin Savaşıyor

Michael Reid

Çoğu Kübalı için olduğu gibi San Jose de las Lajas'ın sakinleri de "Barış Zamanının Özel Dönemi" günlerinin büyük bir kısmını şu çok bıktırıcı ve zaman alıcı yiyecek bulma işiyle geçirmeye başladılar.

Havana'nın 30 mil güneydoğusundaki, çok sayıda mandıranın bulunduğu bu sanayi şehrinde insanlar günde iki kez hükümete ait yiyecek mağazalarına uğrayıp birşeyler gelip gelmediğine bakmayı adet edindiler. Son haberlere göre taze patates ve sebze var ama fasulye ve margarin çok az bulunuyor.

Emekli sanayi işçisi Sixto Fundora, alışveriş kartesi ile alınabilen et ve tavuğun "uzak bir anı" olduğunu söylüyor. Kişi başına 100 gram olan aylık et ve tavuk Ocak ayından beri gelmemiş. "Gidip öbür taraftaki satıcılarla konuşmak gerek", diyor Bay Fundora.

Sözünü ettiği –hızla gelişen– karaborsada ise tavuğun fiyatı 60 peso, yani ortalama işçi ücretinin hemen hemen üçte biri.

Alternatif çözüm, kendi tavuğunu yetiştirmek. San Jose'de iki günlük civcivler kapı kapı satılıyor. Bunlar sonra şişmanlatılıyor. Bir yerel memur "İnsanlar birtakım çareler buluyor", diyor. "Ekmek kıntılarıyla testere talaşını karıştırıp tavuk besliyorlar".

ayrıca sabunu da eritip (ayda iki kalıp sabun hakları var) yağmur suyu, deterjan ve sodyum bikarbonatla karıştırıyorlar. Böylece daha fazla dayanıyor. Bir ev kadını ekliyor: "Bir kalıp sabundan dört kalıp ya-

pabilirsiniz".

Küba devrimi, otuz üç yıl sonra hemen hemen başladığı noktaya döndü. Sovyetler Birliğinin çöküşü Küba'nın müttefiksiz kalmasına ve artık çok az etkin dostu olmasına yol açtı. Tabii hâlâ dostu varsa. Küba'da açlık çekiliyor. Hoşnutsuzluk da artıyor. Kuyrukların, yiyecek, toplu taşıma ve enerji sıkıntısının içinde, Başkan Castro Küba halkının çoğu sosyalist sistemi sürdürme konusunda kendisini hâlâ desteklerken adasını kendine daha yeterli hale getirmek için zamana karşı yarışıyor.

Şimdi 65 yaşında olan, sakalları ağarmış Dr. Castro mücadeleci ulusunun hamiliğini sürdürmekle birlikte bazen yorgun gözüküyor. ama efsanevi karizması ve en ufak detaylarla bile uğraşabilme yeteneği körelmemiş. Castro duruma hakim gibi –En azından adada yaşayan 10,5 milyon insanın üzerindeki kontrolünü zayıflatan aktif bir muhalefet belirtisi yok şimdilik.

Hoşnutsuzluğun açıkça ifade edilebilmesi olanaklarının çok az olduğu bir toplumda insanların ne düşündüğünü anlamak çok zor ama kimi Kübalılar tahammül sınırını aşmış durumdalar. San José'li bir ev kadını, "Dayanılmaz bir durum, tam bir kargaşa. Mutlaka değişmesi gerek", diyor ve kim olduğunun bilinmemesinde ısrar ediyor.

Fakat Castro birçok Kübalının desteğini muhafaza ediyor. San José'de bir ayakkabı dükkânının yöneticisi şöyle konuşuyor: "Sonuna kadar Fidel'le birlikteyiz. Yokluklarla, kısıtlamalarla, ama onurumuzla. İnsanlar herşeyin eşitçe paylaşılacağını biliyorlar".

Son zamanlarda Küba'nın ünlü sağlık kurumlarında bazı ilaçların eksikliği hissediliyor ama sağlık hizmetleri yine de çoğu Latin Amerika ülkesinde olduğundan çok daha iyi. A.B.D'den ve Miami'deki Kübalı sürgünlerden kaynaklanacak bir kapitalizme dönüşün tüm bunları silip süpüreceği düşüncesi, Castro'nun da sürekli vurguladığı Küba milliyetçiliğini şiddetlendiriyor. Havana'lı bir yazar şöyle diyor: "Fidel hâlâ devrime olan inancı canlı tutuyor; ama insanlar laf ya da orta vadede gerçekleştirecek taahhütler değil sonuç istiyorlar ve bu sonucu şimdi istiyorlar".

24. 5. 1992 tarihli *Guardian Weekly*'den çeviren:
Feyza Tulga

Sonuç almak için, Kübalı bürokratların "ikili ambargo" diye adlandırdıkları olayın etkilerinin alt edilmesi gerekiyor. A.B.D.'nin adaya uyguladığı iktisadi ambargoya bir de eski Doğu Bloğundan gelen hibe ve para yardımının kesilmesi eklendi.

Ülke, ekonomisini şimdi yürürlükten kaldırılmış olan Komekon'la bütünleştirmiş olmasının faturasını ödüyor. Küba 1989'da dış ticaretinin % 83'ünü Komekon'la yapıyordu. Eski S.S.C.B. Küba'nın petrol, mutfak yağları, tohum, konserve, et, makine ve birçok çeşit hammadde ihtiyacını tümüyle karşılıyordu. Ama artık Rusya ve Doğu Bloğunun ardılı diğer devletler ödemelerin pazar fiyatlarıyla ve nakit parayla yapılmasını şart koşuyorlar. Dolayısıyla Küba'nın ithalat kapasitesi yarı yarıya azalmış durumda. Bu yıl normal petrol ürünleri ihtiyacının yalnızca % 45'i tüketilecek.

Topraklarına en yakın ve kendisini en çok tahrik eden düşmanına karşı yakın bir zafer umudu gören Washington ambargosunu daraltıyor. Başkan bush geçen ay A.B.D. limanlarının Küba'ya uğrayan yük gemilerine kapalı tutulacağını duyurdu.

Küba için daha da endişe verici bir olay ise, A.B.D. Kongresi'nin, dış temsilcilikleri yoluyla Küba'da iş yapan A.B.D. şirketlerini -hızla büyümekte olan bu ticaretin bilançosu geçen yıl 700 milyon dolardı- cezalandırma ile ilgili yasa tasarılarını görüşmesi.

Florida'nın sürgündeki Kübalı topluluğunun oylarını isteyen Bush, "özgür Küba'yı ziyaret eden ilk Başkan olmak amacıyla olduğunu söylüyor.

Başkan Bush düş kırıklığına uğrayabilir. Zira Küba tarihine göz attığımızda, adanın kimsenin dominyonu olmadığını görürüz. Sadece İspanya, kıta Amerikasındaki kolonilerini kaybettikten sonra Küba'yı 70 yıl elinde tutabildi. Küba 1986'da başlattığı "İslah" kampanyasıyla sovyet modeli komünizmden koptuğu iddiasında. Bu kampanya ile devlet sanayi işletmeleri [conglomerates] iktidarlarının büyük bir kısmını kaybettiler, köylü üretici pazarları kapandı (bu pazarların yiyecek açığını biraz kapatmasına karşılık spekülörleri zenginleştirdiği ve eşitliği azalttığı resmi olarak ifade ediliyordu), devrimin ilk yıllarındaki "gönüllü"

çalışmaya, halk hareketlenmesine ve toplumsal hizmetlere döndü.

"Ya sosyalizm ya ölüm" diye ant içen Başkan Castro, ikili ablukayı 18 ay önce duyurulan "Barış Zamanının Özel Dönemi" yoluyla "İslah" programını yoğunlaştırarak yanıtladı. Bu program elden kaçırılmış olan ithal ürünlerinin yerlerine yeni ürünler koymak için yiyecek üretimini artırmaya, büyük bir potansiyel döviz kaynağı olarak görülen turizmin gelişmesine ve biyoteknolojiye öncelik veriyor. Bunların dışındaki tüm sektörlerde enerji ve kaynak kısıntısına gidildi

Bu "Özel Dönem" programı Küba'nın ekonomisini sanayi yerine tarıma ve hizmet sektörüne yönlentmeyi amaçlıyor. Örneğin San José'de bürokratlar inşaat malzemeleri ve mobilya üreten fabrikaların kapandığını ve yeni bir sağlık malzemesi fabrikasının açılmadığını söylüyorlar. Diğer fabrikalar ise randımanı azaltmış durumdalar. Yalnızca telefon kabloları üreten Batı Avrupa kaynaklı, modern donanımlı yeni bir fabrika normal çalışıyor. Fazla işgücünün bir kısmı tohum ekme ve ekin biçme işleri için tarlalara gönderildi.

Başka sanayi işçileri ise, işyerlerinin yiyecek açısından kendilerine yeterli olma politikası doğrultusunda toprağı ekerek kendi ürünlerini yetiştiriyorlar.

Bu yıl verimlilik genel olarak azalacak ama İktisat politikasından sorumlu politbüro üyesi Carlos Laje'ye göre bazı öncelikli sektörlerde göze çarpan bir iyileşme görülüyor. Laje geçen hafta, yılın ilk üç ayında yiyecek üretiminin % 11, turizm gelirlerinin ise Küba hükümeti ile ortak yatırımlara giren Avrupa şirketleri sayesinde % 19 arttığını söyledi.

Havana bölgesindeki patates hasatının bitiminde Fidel Castro'nun kendisinin de açıkça belirttiği gibi, tarım en önemli endişe kaynağı olmaya devam ediyor.

Yüzbinlerce öğrenci, bürokrat ve fabrika işçisi patates toplamak için seferber edildi. Castro hasatın geçen yılının iki katı olduğunu söyledi. Bundan sonraki tase ise şeker rekoltesi olacak. Şeker hâlâ Küba'nın en büyük ihracat kaynağı. Bay Laje, hasatın bir ay geç başladığını kabul ediyor. Yakıt, güb-

re ve yedek parça kesintileri ürünün geçen yılından 7,6 milyon ton az olacağı anlamına geliyor.

"Özel Dönem" politikası ile Küba halkı Dr. Castro'nun liderliğinde safları sıklaştırdı ve tartışma sona erdi. Yakın zamanda, Küba'nın üçüncü sıradaki hükümet sorumlusu Carlos Aldano basın ve yayın organlarına kurallara uymalarını ihtar etti: "Biz programımız dahilinde tartışabilir, alternatifler düşünebiliriz ama düşmanın alternatifleriyle flört edecek halimiz yok".

Geçen Ekim ayında Komünist Partisi'nin Dördüncü Kongresinde, eskiden bölgesel meclislerce ve belediye meclislerince seçilen parlamentonun doğrudan doğruya seçilmesi konusunda fikir birliğine varıldı. Ama muhalefet partilerine izin verilmeyecek. Kongreden sonra seçimler en azından gelecek Ocak ayına kadar ertelendi. Parlamento başkanı Juan Escalona, "en kötü zamanı atlatmamız gerek ve sanıyorum ki bu kötü zaman da bu yıl", diyor.

Adadaki yalıtlmış muhalif grupların açık eylem girişimleri parti üyelerinin "hızlı tepki ekipleri" tarafından bastırıldı. Geçen sonbaharda başlayan sıkı tedbirlerle bir düzine muhalif hapse atıldı. Bunların içinde Küba'da özgür seçimler ve çok partili sistem isteyen şair Maria Elena Cruz Varela da var. Geri kalanlar etkisiz propoganda eylemlerine indirgenmiş durumdalar.

Kimi entelektüeller hâlâ politik bir açılma olabileceğini umut ediyorlar. Seçkin bir yazar ve eski bir diplomat olan Lisandro Otero, *Le Monde Diplomatique*'te yayınlanan bir makalesinde, devrimin "yenilenmesi" adına daha çok ifade özgürlüğü, köylü ürünleri için serbest pazara dönülmesi ve Küba liderliğinde değişiklikler istiyor. "Toplumsal değişik kesimleri, etkisizliği kanıtlanmış olan [ve] yaratıcılığı yok eden bir sosyalizmi reddetmeye başlamıştır", diye yazıyor Otero. "Rejim kazanımlarını muhafaza etmek istiyorsa, ciddi dönüşümler yapması gerek".

Bazıları Otero'nun saf olduğunu ve Dr. Castro yaşadıkça Küba'nın çok eşitlikçi ama kapalı bir toplum olacağını söylüyor. Kimileri ise Otero'nun Parti'nin ileri gelenlerinden destek görebileceğini düşünüyor.

Küba ekonomisinin yeniden büyümeye başlaması yıllar alacak ama "Özel Dönem" halkın desteğinin azalması riski göze alınmaksızın sonsuza dek süremez. Havanalı yazar, "zorluklara dayanmanın bir sınırı var", diye yazıyor. "İnsanlardan gerek duyulduğu sürece beklемelerini isteyemezsiniz. 30 yıl beklediklerini, bir 30 yıl daha bekleyemeyeceklerini söyleyeceklerdir".

Rusya Yüzünü Batı'ya Değil Doğu'ya Dönmeli

Robin Blackburn

Yeni Rus ve Birlik hükümetlerinin ekonomik yardım taleplerine Batı'dan gelen karşılık insanda ister istemez bütün bunlara daha önce de tanık olunduğu duygusunu uyandırıyor. "Büyük pazarlık" Ruslar tarafından raftan indirilince kimi aklı evvel yorumcuların Marshall Planı anıları yeniden depreşti. Oysa Amerikan ve İngiliz yönetimlerinin en yakın danışmanları, şimdiye kadar vaadedilenden daha fazla para bulamayacağı konusunda onları uyarıyorlar. En azından bu alanda herşeyin aynı kalmak üzere değişmiş olduğu anlaşılıyor.

Londra'da yediler grubu ile buluşmasında ve Bush ile zirve görüşmesinde Gorbaçov her zamanki hüneriyle halkla ilişkiler zaferi kazandı ama, nezaketle kaleme alınmış bildirilere rağmen pek birşey elde edemedi. Varılan sonuç, Sovyetler'in elindeki fazlalık bir kısım güdümlü mermi ile zenginler kulübünün üçüncü sınıf üyeleğinin takas edilmesinden ibaret kaldı. Yeltsin 3 Eylül'de, güdümlü mermi stoklarında büyük indirimler yapılmasına çağırarak Rusya'nın kendi stoklarını o anki düzeyin yüzde 5'i oranına kadar tek yanlı indirebileceğini

New Left Review'dan (Mart-Nisan 1992) çeviren:
Tektaş Ağaoğlu.

bildirirken, yeni Sovyet ve Rus hükümetlerinin sözcüleri bir kere daha, büyük çapta acil ekonomik yardım ihtiyacını dile getiriyorlardı. Yeni Rus ve Birlik hükümetlerinin geniş kapsamlı nükleer silahsızlanmaya girişmeleri son derece yararlı bir gelişme olur, bu da onlara moral planda çok şey kazandırır. Batı yardımında zorlama bir miktar artış bile olabilir, ama her halde fazla olmayacaktır.

Yeltsin'in kafasını Gorbaçov kadar Batı'ya takmayacağını ummak Rusya'nın hayrınadır. Yeltsin Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin Rusya'ya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine yardım için ciddi kaynaklar ayırmayacaklarını görecektir. Rusya'nın ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin gerçek çıkarları, şimdi doğudaki komşularıyla, Japonya ve Çin'le bir "büyük pazarlık"ta yatar.

Batılı ülkeler Rusya için bir Marshall Planı hazırlamaya istekli olsalar ve ellerindeki kaynaklar üzerinde daha başka acil talepler olmasa bile bunu gerçekleştiremezler, çünkü buna ayıracak paraları yok. Alman hükümeti yardımcı olmayı içtenlikle istiyor, yapabileceği kadarını da yaptı; lâkin birleşmenin yol açtığı masraflar ve vergileri artırmanın halkta yarattığı hoşnutsuzluk Rus ekonomistlerin diledikleri çapta bir yardıma imkân tanımıyor. Ticaret kısıtlamalarının gevşetilmesi yararlı olsa bile başaşağı yuvarlanan bir ekonomi için ancak kısa erimde bir anlam taşır.

Dişe dokunur bir şey sunmaktan aciz olan Batı kuru nasihatlerle yetinmeyi sürdürüyor. Bütün bir kıtaya yayılan bürokratikleştirilmiş muazzam bir ekonomiyi nasıl dönüştüreceğini ve dinamizme kavuşturacağını Moskova'ya öğretmeye niyetleniyor. Bush, Major ve ekonomik görevlileri, ipe sapa gelmez önerileriyle, Rus mamutunu bir serbest pazar tazısı gibi seyirtmeye başlaması için sıkıştırıyorlar. Bazı Rus ekonomistleri ise Doğu Avrupa'daki *laissez faire* şok tedavisinin ilk semerelerini tedirginlikle izliyorlar ve toptan özelleştirmeye girişmede ayak sürüyorlar. Petrol ve sair doğal kaynaklar dışında Rusya'nın ekonomik birliğini bir pazar değeri taşımadığı için, serbest pazar koşullarına geçilmesi petrolün ve diğer değerli kaynakların tez elden yabancı yatırımcılara satılması sonucunu doğuracak; bu olurken de ekonominin geri kalan kısmı kronik bir dağılma süreci içine düşecek, Rus işçileri kitlesel işsizlikle yüzyüze ka-

lacaklar.

Eğer Gorbaçov ve Yeltsin Sovyet ekonomisini dönüştürmeyi sahiden istiyorlarsa, danışmanlarını ve uzmanlarını ABD'de değil Çin'de inceleme gezilerine yollamalıdır. Ve eğer pazara geçerlilik kazandıracak dönüşümün finansmanı için gereken fonları bulmaya niyetliyseler, Washington'la değil Tokyo ile bir büyük pazarlığa oturmalıdır. Bunun yegâne gerçek maliyeti, Rus milli gururunun yaralanması olur. Bush'un ve Major'ın himayesine sığınmakta beis görmeyen Rus liderler Doğululara akıl danışır görünmekten çekinebilirler.

Sovyetler Birliği dağılıp giderken Rus liderlerin daha hâlâ Kuril Adaları'nı Japonya'ya geri vermeye yanaşmamaları anlaşılabilir bir garabetir. Japon hükümeti diplomatik incelik kurallarını bir yana bırakarak Moskova'nın Kuriller karşılığında istediği her şeyi alabileceğini çok açık bir biçimde belli etmişti. Belki askerler bu tür çağırılara daha hâlâ direniyorlardır. Oysa hiçbir ekonomik değeri olmayan ve askeri önemi de gittikçe azalan bu adalar uğruna Japonya ile ilişkileri zehirlemenin hiç de akıl kârı olmadığı açıktır. Adalar üzerinde bir anlaşmaya, bunların askerden arındırılması ve Pasifik Okyanusu'na Sovyet/Rus çıkışının engellenmesi için garanti eklenebilir. (Kaldı ki, Kuriller Rusya Cumhuriyeti'ne dahil. Eski Birlik zamanında adaların yerel hükümet merkezi Moskova'daki Rus Beyaz Sarayı'nda, yani onlarca zaman dilimi uzaklıktaydı.) Darbenin başarısızlığa uğramasından sonra birkaç gün içinde Japon hükümeti görüşmelerin yeniden başlaması için Moskova'ya yüksek düzeyde bir temsilci yolladı. Kuril Adaları üzerinde bir anlaşmaya varılması yolunda bazı ileri adımlar atıldığını ola ki yakında öğreniriz.

Ne var ki, Japonya'dan sağlanacak büyük krediler de, eğer içerde ciddi reform tedbirleri onlara eşlik etmezse, Rus ya da daha kapsamlı Birlik ekonomisini yeniden canlandırmaya yetmez. İşte bu noktada Çin tecrübesi Rusya'nın sorunlarının çözümünde belli bir ölçüde doğrudan geçerli olabilir. Tiananmen Meydanı olayı yüzünden, Çin'in son yıllardaki dikkate değer ekonomik başarılarından övgüyle söz etmekte anlaşılır bir isteksizlik var. Ne ki, Çin ekonomisinin on yılı aşan bir süreden beri yüzde onun üzerinde yıllık büyüme hızıyla Asya kıtasında en hızlı büyüyen ekonomilerden biri olduğu kabul edilmelidir.

Şu sıra Çinli tüketicilere sunulan gıda maddelerindeki çeşitlilik bir Moskovalı'nın ağzını sulandıracak ölçüde. Yiyecek-içecek-ğin yanı sıra buzdolapları, vantilatörler, bisikletler ve Rusya'da ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde sıkıntısı çekilen birçok başka hafif sanayi ürününü satın alabiliyorlar. Hatta, daha da önemlisi Çin hafif sanayi ve tekstil ürünlerinin dünya pazarlarındaki payı giderek büyüyor. Çin'in sanayi malları ihracatı Güney Kore ve Tayvan'ından daha hızlı artıyor. Çin ekonomisinin gerçekten dinamik sektörü ise Pekin bakanlıklarının denetiminde Moskova'daki benzerleri kadar verimsiz işletilen büyük ölçekli fabrikalar değil, yerel mülkiyetli kırsal sanayi.¹

Rusya'nın ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomileri yeniden canlandırılacaksa, bunun Şikago iktisatının yıkıcı dogmaları doğrultusunda değil, Çin modeli özerk belediye ve kolektif yurttaş girişimlerinin teşviki ile gerçekleşmesi ihtimali çok daha büyük. Çin'in kırsal sanayileri çoğunlukla özel mülkiyete bağlı değiller. İşleyişlerinde geniş özerkliğe sahip olmakla birlikte mülkiyetleri ve denetimleri yerel yönetimlere ve işçi kolektiflerine ait. Bugünün Rusyası'nda kamuoyu araştırmaları çalışanların çoğunluğunun çalıştıkları girişimlerde pay sahibi olmaya önem verdiklerini ve denetimin Moskova'dan bir yabancı yatırımcıya ya da yerel mafya şefine devredilmesini -ki özelleştirmenin nihai sonucu herhalde bu olacaktır- kabule yanaşmadıklarını gösteriyor.

Buna karşı denilebilir ki, Çin'in ekonomi alanındaki başarısı 1989'da Pekin'de ve başka yerlerde tanık olunan tipte çirkin baskılarla çözülmez biçimde bağlantılıdır. Oysa gerçekte öyle değil. Yeni kolektif sektörün gelişmesi 1989 öncesi görece liberalleşme hareketinin bir ürünüydü. Bu sektör Güney Çin'de, yani Pekin bakanlıklarının denetiminden bir hayli uzakta yoğunlaşmıştır. Merkezden denetlenen büyük fabrikalara ya da tarıma kıyasla daha iyi iş imkanları sağlıyor. Bunun anlamı şu: Kırsal-sanayi sektörü hem askeri tipte zabıta denetimi ve operasyonları gerektirmiyor, hem de ekonominin başka kesimlerinde ilerlemeyi ve makineleşmeyi teşvik ediyor.²

Süregiden ekonomik başarısızlık Rusya'nın sağlam temellere dayanmayan demokratik devrimi için bir tehlikedir. Sağlam

bir ekonomik temeli olmadıkça Sovyet-ertesini bir "Egemen Devletler Birliği"nin uyum içinde yaşayabileceğini ummak da olmayacak duaya amin demektir. Eski Sovyetler Birliği halklarının beklentileri yeni doktriner denemelerle değil, gerçek somut sonuçlarla karşılanabilir. Kendi sorunlarıyla kendileri uğraşmak için muhtaç oldukları kaynakları ve bağımsızlığı onlara sağlayacak, inisiyatif yaratıcı ekonomik yapılanmalara gerek var. Batı'daki sahte dostlarının onları Doğu'daki potansiyel müttefiklerinden ve geçerli tecrübeden koparıp ayırmasına göz yumarlarsa aptallık ederler. Solcuların da yapmaları gereken şey, sonuç alıcı çözümler için bastırmak olmalıdır; zira böylesi çözümler sıradan işçilerin çok büyük çoğunluğunun koşullarını düzeltmeye, özgürlüklerini ve imkânlarını artırmaya da yarar. Bir Ruble-Yuan ticaret bloğu kitlesel işsizlik tehdidini savuşturabilir, Rus hammaddeleri ve ağır sanayi teçhizatıyla Çin hafif sanayi mallarının mübadelesini kolaylaştırabilir.

Darbe, burada savunulan öneriye karşı ileri sürülebilecek gerçekten ciddi tek itirazı geçersiz kıldı: Çin-Sovyet işbirliğinin bir Sovyet Tiananmen Meydanı'na yol açması. Darbenin başarısızlığa uğraması, Çin'deki trajik olayların bir karbon kopyasının çıkması riskini ortadan kaldırmış olmalıdır. Ne ki, Boris Yeltsin'in yeni Rus hükümeti meşruiyetini gerçek seçimlere borçlu olmakla birlikte, Rusya'nın ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin otoriter bir yönetim tehlikesi ile karşı karşıya olma durumları sürüyor. Eski komünist aparat bozguna uğratıldı ama yeni hakim güçler eski düzenin personel ve alışkanlıklar mirasını devralıyorlar. Rus Cumhurbaşkanı ülkeyi karar-namelerle yönetiyor; yerel ve bölgesel düzeyde seçilmiş meclislerin birçok yetkisine el koydu. Bu türden başkanlık "ukas"ları Rusya'nın hayatında dramatik bir yeniden merkezileşmenin habercileridir. Merkezden atanan görevliler, her bölgede Yeltsin'in 2 Eylül'deki bir konuşmasında kullandığı bir ifade ile, "çarın gözü kulağı" gibi iş görmekteler. Şüphesiz bu ifade tarzı, kelimelerin seçimi, ne de olsa bir şaka ama yine de insanı tedirgin eden bir şaka. Daha başka karamameler yalnız Komünist Partisini değil, onun çizgisindeki gazeteleri de yasakladı; sendikalar ve işçi kolektifleri bundan böyle işletme yöneticilerine bağlı olacaklar, işletme yöneticileri de -kimi ha-

berlerde iddia edildiğine göre– yeni "birleştirilmiş ekonomik alan Birlik merkezi"ne karşı sorumlu olacaklar. Ve nihayet, Yeltsin'in bazı demeçleri yeni Birliğin Rusya'nın ağır eli altında yönetileceği korkusunu uyandırmıştır. Bu yönde eğilimler hem taktik olarak yararsız ve sakıncalıdır, hem de, aynı zamanda, Rus olmayan birçok cumhuriyetin (Mesela Kazakistan'ın) ekonomik reform alanında Rusya'dan daha ileri adımlar atmış oldukları gerçeğini görmezden gelmektedir.

Kesin bir hüküm vermek için tabii vakit daha çok erken. Ama eğer Rusya ve yeni Egemen Devletler Birliği liderleri ekonomilerini işler hale getirmek istiyorlarsa, Çin tecrübesi onlara yenilenmiş bir merkeziyetçilikten uzak durmaları gerektiğini gösteriyor. Yeniden merkeziyetçiliğe kayma yerine yerel inisiyatifleri desteklemeleri, özerk işçi kolektiflerini teşvik etmeleri gerekiyor. Sovyetler Birliği'nde demokrasi mücadelesinin, iki ya da üç yılın sonunda, Pekin'in Stalinist ihtiyarlarının –ölüm onları öbür dünyadaki son politbüroda bir araya getirdiğinde– geride bırakacaklarından gözle görülürcesine daha az hayatîyet sahibi ve daha az bağımsız bir sivil toplum yaratması tarihin hazin bir cilvesi olur.

Notlar

1- Çin'in ekonomik performansı hakkında bilgilenme için, bk. *The Economist*, c. 319, no. 7709, 1 Haziran 1991, s. 17-20. Çin'in kırsal sanayilerinin ortaya çıkışı üzerine parlak ve göz açıcı bir tahlil çalışması için, bk. Philip Huang, *Yangtze Deltasında Köylü Ailesi ve Kırsal Gelişme*, Stanford 1990.

2- Çin ekonomisindeki gelişme geniş tabanlı bir fenomen. Kırsal sanayiler yaklaşık 100 milyon işçi istihdam ediyor. Çin'in ABD ile ticaretindeki ihracat geliri fazlalığı ise 10 milyar dolarla, Japonya'dan sonra ikinci sırada geliyor. Bu devasa ekonomide görülen "kalkış", Çin'in iç politik ve sosyal rejiminin kınanması gereken kimi veçheleriyle izah edilemez. Hatta Pekin yönetiminin dayattığı mevzuat aç gözlü bürokrasinin aşırı vergilendirme eğilimine maruz kalan kırsal sanayiinin de gelişmesini tehdit etmektedir. Uluslararası Af Örgütü kısa bir süre önce keyfi ve kabul edilemez idari gözetli uygulamaları hakkında bir rapor ya-

yınladı (bk. *Punishment Without Crime* [Suç İşlemeden Cezalandırılma], Londra 1991). Bu tür uygulamalarda güdülen amaçın siyasi denetim olduğu anlaşılıyor. Çin'in gelişmesinde iyi ve kötü yanlar üzerine bir inceleme için bk. Jean Dreze ve A. K. Sen, *Hunger and Public Action*, Oxford 1989.

İslamın Kılıcı

Bin dörtyüz yıl önce, yeni bir din Arap Yarımadasında patlayarak şimşek hızıyla üç kıtaya yayıldı. Hazreti Muhammed'in vaha yeşili bayrağı altında İslamın fedaileri birçok uygarlığı kendi kutsal kitaplarına, kendi yaşam biçimlerine ve kendi dünya görüşlerine çekmeyi başardılar. Bugün de, İslamın yeni bir yorumu aynı alana benzer bir hızla yayılıyor. Kuzey Afrika kıyılarından Orta Asya bozkırlarına, Hz. Muhammed'in günlük yaşamın kuralları olarak özümseyen hükümleri müslüman toplumları yeniden doğuşun umudu ve başkaldırının korkusuyla ateşliyor.

İslam gücünün zirvesine eriştiğinde Orta Çağ Avrupası nasıl sındıysa, şimdi de tüm dünya bu değişimi izliyor ve sonuçlarını merakla bekliyor. Sovyet imparatorluğunun çökmesinden sonra, bazı Batılı siyasetçiler, Müslümanların reddettiği bir tanımlamayı kullanarak, "İslam köktencililiği"nin liberal demokrasinin yeni ölümcül hasmı olup olmayacağını sorguluyorlar.

Terörizm, hoşgörüsüzlük ve devrim ihracından oluşan üçlü, kültürel ayrımın her iki tarafındakilerce de bu yeniden doğuş hareketinin üç musibeti olarak görülüyor. Avrupa'lı ülkelerin korkusu, yaşam ve özgürlüklerin tehlikeye girebilecek olmasının yanında, Müslüman ülkeleri istikrarsızlığa sürükleyebilecek İslamcı hareketler yüzünden, daha iyi bir hayat arayan göçmen ordularının sınırlarına dayanması. Daha şimdiden Fransa'da, sanayi şehirlerinin varoş-

Time'dan (Haziran 1992) çeviren: Soli Özel

larındaki blok apartmanları dolduran fakir, topluma karışmamış Arap göçmenlere karşı oluşmuş bir politik tepkinin sancıları yaşanıyor.

İslamcı dirilişe Batının gösterdiği endişeli tepkinin özünde ise hareketin Batı karşıtı söylemi ve içgüdüğü var. İslamı kitlesel bir cihad olarak ateşleyen bölüşümü sağlayan en önemli tikel olay ise, "Büyük Şeytan" Amerika'ya ve Avrupa'ya katıksız bir husumetle yüklü olan İran devrimiydi. Bugün İslamı yaymaya çalışanların söyledikleri ve vurguladıkları arasında büyük farklılıklar var; ancak Şah'ı deviren ve Müslümanlara yeni bir kültürel yükseliş dönemi ilham eden bu harekete şükran duyuyorlar. Ekonomik güçlüklerle atbaşı giden yerleşik rejimlere yabancılaşma olgusu Afrika'nın Müslüman kuşağından Orta Doğu'ya, Güney Asya'ya ve hatta Batı Çin'in çöllerine doğru derinleşirken, İran örneği ve bazı durumlarda etkin desteği güçlü bir etki olarak yeniden ortaya çıktı.

İran'ın, dağılan Sovyetler'in bomba yapımcılarından nükleer "know-how" ve materyal elde etmeye çalıştığı bir dönemde, Batı değerlerine düşmanca yaklaşan herhangi bir hareket olası bir düşman olarak değerlendirilecektir. Şüphesiz, tarih de bir yönüyle bu endişeyi körüklüyor. Yüzyıllar boyunca, Batı imgeleminde İslama ilişkin kelimeler hep Şam kılıçları gibi parladı ve şakırdadı. Dini bütün Müslümanlar, Allah'a koşulsuz boyun eğme anlamına gelen inançlarının bu tür şiddet imgelerini çağırıştırmamasından dolayı şok içindeler. Ne kadar garip gelse de, aslında dar anlamıyla dini inançlar bu oyunda ancak yardımcı roller üstleniyorlar. Geçmişten taşınan tüm "Müslümanlar Hristiyanlara karşı" çağırışmalarına rağmen, bugünkü ciddi kavga bir inanç çatışmasının değil, gerçeğin algılanışındaki uyuşmazlıkların bir sonucu.

İslam ile dışındaki dünya arasında ölesiye bir mücadele korkusu ne denli mübalağalı? Birçok Müslüman önder yapay bir kriz diye nitelendirdikleri bu konudan bıkmışlar. Onlara göre Müslümanlar dünya ile kanlı bıçaklı olmayı değil, sadece ülkelerinde adalet istiyorlar. Aradaki gerginliği müslüman ülkelerdeki baskıcı rejimleri ve Yahudi devleti İsrail'i destekleyerek başlatanlar Amerika ve diğer Batılı güçler.

Tüm bunlara karşın, İslamcı hareket gene de özünde Batı kültüründe örneğini bulan modernliğe karşı bazen kin dolu olabilen bir reaksiyon. Hintli müslüman yazar ve Hindistan İnsan Kaynakları Bakanlığı danışmanlarından M. J. Ekber'e göre "Batı'nın bundan sonraki çatışması İslam dünyası ile olacak. Yeni dünya düzeni mücadelesi Mağrip'ten Pakistan'a kadar olan İslami ülkeler alanında başlayacak."

Bu tür genel kehanetler her zaman tartışmaya açıktır. İslam dünyası kendi içindeki, mezhep ayrılıkları, etnik bağlar ve siyasal yapılar yüzünden öylesine bir yamalı bohça halinde ki, Ekber'in öngördüğü mücadeleye şimdilik sadece ya müslüman ülkelerin içinde ya da bunların arasında oluyor. Cezayir'de Milli Selamet Cephesi seçimle iktidara gelmenin eşiğindeyken, askeri destekli bir darbenin ardından hükümet bu hareketi Ocak ayında şiddetle bastırdı. Laik Türkiye ve İslamcı İran Sovyetler'in dağılması sonucu ortaya çıkan Müslüman cumhuriyetlerde nüfuz sahibi olabilmek için yarışıyorlar. Türkiye ticari krediler açıp, TV yayınları ve Latin alfabesi için yardım sözleri veriyor. İran da ticari krediler açarken, Arap alfabesiyle yazılmış yayınlar gönderiyor.

Millitanlık, örneğin Sudan'daki yeni İslamcı yönetimin icat ettiği bir pratik değil. BAAS'çı Irak ve Suriye olsun, Muammer Kaddafi'nin radikal-sosyalist Libya'sı olsun –ki bunlar laik rejimlerdir– önemli oranda Batı-karşıtı propaganda ve terörizm ürettiler bir zamanlar. Bunun ötesinde, tüm Müslümanların bu diriliş hareketine aynı derecede açık oldukları da söylenemez. Din birçok ülkede muhalefet ve direnişin yaygın bir aracı olmakla birlikte başka birçok ülkede müslümanların geniş bir kesimi, hatta belki de çoğunluğu, baskıcı, savaşı bir İslamcı yönetim altında yaşamaktan pek de hoşnut olmayacaktır.

Malezya ve Endonezya'nın İslamı Bedevi çadırının veya Tunus çarşısının İslamından daha değişik bir gerçekliktir: Her ne kadar Orta Doğu'daki siyasi akımlardan etkileniyorlarsa da, Güneydoğu Asya'daki karışık ırklar ve dinler o çok etkileyici ekonomik gelişmelerini sürdürebilmek için birlikte yaşamak zorundalar.

Tüm bunlar bir yana, müslüman top-

lumlarda, birçoğu bağımsızlık döneminden gelen ve onyıllardır devam eden eski siyasi yapılarla ilgili derin bir hoşnutsuzluk var. Solcu BAAS partileri de, Mısır'ın asker yeşili milliyetçiliği de, Ürdün monarşisi de meşruiyetlerini Kuran'dan ve dini geleneklerden alan göstericilerin yarattığı tablodan korktular. Afganistan'da kurtuluş sonrası birbirleriyle savaşıyor rakip mücahit gruplarının üzerinde anlaşabildikleri tek nokta şeriatın hukukun temelini teşkil etmesi oldu. Kahire Üniversitesi felsefe bölümünden Dr. Hasan Hanefi'ye göre: "İslam geliyor. Soru gelenin liberal İslam mı fanatik İslam mı olacağı."

Niye liberal olmasın ki? Son tahlilde Hz. Muhammed'in kelamı tüm dinlerin en eşitlikçi olanlarından biri. Kesin olan birşey, İslam'ın çağlar boyunca en çok cezbettığı insanların, bulundukları toplumlarda dinsel olarak da kutsanan sosyal hiyerarşilerce ezilen, kendilerini kurban gibi hisseden ve tanrı katında değersizleştirildiklerine inanlar arasından çıktığı.

Teorik olarak, başarıyı ödüllendiren bir ahlaki yapıya sahip olan İslamın ekonomik gelişme ve siyasi esneklik için uygun bir temel oluşturması gerekir. Pratikte ise, birçok Müslüman, Batı'nın son ikiyüz yıldır kendi uygarlıklarına yaptığı sızmalar dolayısıyla içinde Cebelitanık Kayası boyunda bir hınç taşıyor. Georgetown Üniversitesinde Arap İncelemeleri bölümü profesörü olan İbrahim İbrahim durumu şöyle açıklıyor: "Müslümanların Batı'ya eleştirel yaklaşımlarının birçok nedeni var. Bu bir dinsel mesele değil. Kolonyalizmin yarattığı bir hassasiyet. Biz aşağılandık. Batı Müslümanlar adına dünyayı tanımladı."

İbrahim ağır başlı, bilge, Oxford'da eğitilmiş bir Filistinli. Atlantığın öteki ucunda, Tunus'ta, avukat Abdülvahap Belkavi de benzer şeyler söylüyor: "Kolonyalizm İslamın tüm kültürel geleneklerini çarpıtmaya yeltendi. Ben İslamcı değilim. Dinler arasında bir ihtilaf olduğu kanısında değilim. İhtilaf uygarlıklar arasında." İslamcı militanlık "tümüyle siyasidir" diye ekleyen Belkavi, Müslümanların ithal edilmiş ideolojilere yaslanan rejimleri reddettiklerini söylüyor.

Sorbonne'da İslamcı Düşünce profesörü olan ve İslamcı hareketlerin en yetkin

gözlemcilerinden Cezayirli Muhammed Arkun sosyal kaymaların Müslüman dünyada ne denli bir onur arayışına yol açtığına dikkat çekiyor. Köktenci eylemcilik son derece "genç" bir olgu ve militanların çoğu şehirli, işsiz ve içinde yaşadıkları siyasal ortamdan dehşetli rahatsız. Yaşadıkları toplumlar artık Peygamber dönemindeki aşiret bağına dayalı göçebe, tarımsal yapıyı aşmış olduğu halde yedinci yüzyıldaki Hz. Muhammed ideresini ve dört halife dönemini devlet yönetimi için en mükemmel model diye anıyorlar.

Arkun'a göre, Müslümanlar, büyük ölçüde, "geleneklerinden, topraklarından, ahlaki kriterlerinden ve göreneklerinden kopmuş, büyük şehirlerin gecekondu mahallelerine sıkışıp meşru olmayan rejimlerin kendilerini meşrulaştırmaya yönelik sloganlarını dinlemeye zorlanan bir topluluk. Bu temanın birçok çeşitlemesi var: Ardında beşbin yıllık şehir uygarlığı olan Mısır, bir Cezayir ya da Yukarı Nil bölgesi Sudan'ı kadar radikal değişim çağrılarına açık değil. Suudi Arabistan, her ne kadar petrol zenginliği nedeniyle marjinal olarak değiştiyse de özünde 18. yüzyıldan kalma bir İslamcı püritenlik olan ve Suud ailesiyle ittifak içindeki Vahabizm'e bağlı bir Bedevi kültürüdür.

Giderek artan bir şekilde, birçok ülkenin Müslümanları, hangi mezhepten olurlarsa olsunlar, kolonyalizm-sonrası yönetici sınıfı, sosyalizm ve milliyetçilik gibi Batı modeli yönetim şekillerine yaslanan tek parti iktidarlarına kurulmuş "modern" adamları kabullenmiyorlar. İslamcıların mantığına göre, madem ki Müslüman uygarlığı beş buçuk asırlık bir sürede altın bir öğrenme ve siyasi yükseliş çağı yaşamış ve dünyaya ışık saçmıştır, bu kültürün yabancı etkilere ihtiyacı yoktur. 969 yılında iktidara geldikten sonra Mısır'ı yöneten Fatımiler, Kahire'nin, El Asar Camii ve üniversitesinin de kurulduğu parlak bir dönemi başlattılar. Bu şanlı dönem 13. yüzyılın ortalarında sona erdi.

Her ne kadar müslümanlar bugün kendilerini mazlum olarak görüyorlarsa da, tarih boyunca kendisini kuşatma altında hisseden asıl Hristiyanlık dünyası idi. Peygamberin 632 yılında ölmesinden yüz yıl sonra Faslılar İspanya'yı fethedip Fransız

sınırlarına dayanmışlardı. Bu yayılışı Tours Muharebesinde, Frank imparatoru Şarl Main'in babası Şarl Martel durdurdu. 1453 yılında ise Osmanlı Türkleri Konstantiniye'yi alıp Balkanlar üzerinden Avrupa'nın kapılarına ilerliyorlardı. 1683'teki son ve başarısız Viyana kuşatması bu genişlemeyi sona erdirdi.

Kendi imparatorluk geçmişlerine rağmen Müslümanlar sadece Avrupalı güçlerin üstün teknoloji ve silahlarla kendilerine saldırdığı son 200 yılla ilgileniyorlar. Dün olduğu gibi bugün de işgalci olan Hristiyanlık değil, modernizmin, yani toplumlar gizlice ne arzularlarsa arzulasınlar onları değişimin en dinamik dalgalarıyla koşut gitmeye zorlayan bu sinsi kavramın, tüm kültürel entelektüel ve siyasal mekanizmaları. Kapitalizm, diskolar ve müstehcen filmler, saldırının yalnızca bir parçası. Asıl tehditkâr olan, İslam geleneksel düşüncesine ait her şeyin düşmanı ve 17. yüzyıl Avrupasının ürünü rasyonalist düşünce çerçevesi. Faslı profesör Muhammed El-Cebri'ye göre: "Biz müslümanlar, bugün 14. yüzyılın kültürel dönemindeyiz. Bir Descartes'a, Roger Bacon'a, İbn Haldun'a, Karl Popper'a ihtiyacımız var." Batılılar İslamcı hareketi "köktenci" diye adlandırdıkları için, bomba atan isyancıları, ellerin kesilmesini, zina suçlularının taşlanması İslamın köklerinin gerçek yansıması olarak görürler. Bu tür olgular İslamın tüm siyasî fikir yelpazesini yansıtmasa da, modern İslamcılara özgü olmasa da, Kuran bunların kabul edilebilirliği konusunda çelişik mesajlar içerir. Arkun'un yorumuna göre, tüm dinler "değişik şekillerde yorumlanabilecek imgeler, benzetmeler ve söz oyunları kullanırlar. Din bir kanun maddesi değildir. Kaldı ki, kanunun kendisi de yoruma açıktır."

Peygamber'in hayatı açmazı kısmen açıklıyor. Hicretten, yani 622 yılında Mekke'deki baskılardan kendisine inananlarla birlikte kaçtıktan sonra, bir çöl şehri olan Medine'de toplumu yönetmek zorunda kaldı. Hz. Muhammed'in burada aşiretler arası kavgalarda hakemlik edip birkaç yüz erkek ve kadının günlük sorunlarına çare bulması gerekiyordu. Saygın bir İslamcı olan Fransız bilim adamı Maxime Rodinson'a göre: "Geniş ve iyi örgütlenmiş bir imparatorluğun içinde (Roma'da) ufacık bir

mezhep olarak doğan Hristiyanlığın aksine İslam devletsiz bir yörede doğmuştur." Medine'deki altın çağa tekabül eden tek bir geniş siyasal yapı yoktu. Arkun, "Herhangi bir devletin İslam'ın gereklerini tam olarak yerine getirebileceğini varsayarsak, bugüne kadar bu gerçekleşmedi" diyor.

Bugün, İslamcı düşünce kapalı bir sistem halinde ve kelamın genel kabul görmüş yorumları üzerinde tahlil veya tartışma kabul etmiyor. Hindistan doğumlu Müslüman kökenli yazar Salman Rüşdü'nün Şeytan Ayetleri adlı bir romanda Kuran'ın kutsallığını sorgulayarak İslamın kaynağına saldırması genelde ideolojik ve dinsel dogma ile pek alışverişi olmayan şehirli orta sınıf Müslümanlar nezdinde bile bağışlanmaz bir günahı. Onların gözünde Rüşdü küffara İslam kültürünün daha aşağı olduğunu teyid etmekle dine sövmüş oldu.

Aslında, İslam da Hristiyanlık gibi evrensel ve insanı bunaltan bir dünyada bir amaç ya da ruhlarına rahber arayanlara cömertçe teselli verir. Yeni Delhi'deki Jawaharlal Nehru Üniversitesinde Müslüman bir bilim adamı olan İmtiyaz Ahmet dine bu denli harfi harfine hatta saldırgan ve cezalandırıcı bir şekilde yaklaşılmasını İslamın kendini tehlikelerle çevrili görmesine bağlıyor. Ahmed, "İslam hukukunun iki görüşü vardır. Bunlar Kuran'ın Mekke ve Medine'de indirilmiş iki bölümüne tekabül ederler" diyor. Peygamberin dininin yaşama savaşı verdiği Mekke'de kurallar daha militandı; buna karşılık İslamın hakim olduğu Medine'de mesajlar azınlık görüşlerine ve diğer inançlara karşı daha hoşgörülü idi. Medine İslamcılarının ideal devleti olabilir, ancak ilham kaynakları Mekke'nin daha sıkı kurallarıdır.

Tüm yekpare ideoloji görünümüne rağmen İslamcılığın çeşitli çehreleri var. Sünni Müslümanların çoğu, doktrinel nedenlerle, Sünni devletlerdeki din adamlarının hükümetlerle yakın ilişkilerinin getirdiği itibar kaybından dolayı, Şii İran'ın din adamlarının yönetimi ilkesine bağlılığını kabul edemezler. Sünnilerin büyük bir kısmı, bilmeden, cami-devlet birlikteliğinin mihenk taşı olan Osmanlı halifeleri siyasetine dönmek istiyorlarsa da, hafızası kuvvetli Araplar Osmanlı padişahlarının bu siyasetini kendi emperyalist yöntemlerini

meşru kılmaya yönelik pek de başarılı olmayan bir icraat olarak anımsarlar.

Hint Parlemontusu üyesi ve editör Şeyh Şahabuddin'e göre, "İslam geleceğin dalgası olmakla birlikte uzun vadede ancak çok ılımlı bir İslam kalıcı olacaktır. Sonuç olarak İslam ve Batı 1400 yıldır birbirleriyle ilişki içindedirler ve ortak bir uygarlık yaratmışlardır." Tunus'un İslamcı partisi En-Nahda'nın önderi Raşid Ganuşi, hareketin Batı'ya en yakın gelen tarafının sözcülüğünü yapıyor. Sürgündeki önder Batı gelişmesiyle bir paralellik kurarak dini çok yönlü bir demokrasinin "ortak kültürel temeli" olarak görüyor. "İngiltere ya da Amerika'da bir partiden diğerine geçerken temelde aynı kültür içinde kalırsınız. Birbirine özünde karşıt kavramlarla değil, bir dizi benzerlikle karşılaşsınız. Bu kültürel aileye dahil olmayan güçler tıpkı Amerika'daki Komünist Partisi gibi demokrasi tarafından marjinalleştirilir."

En-Nahda'nın 35 yaşındaki sözcüsü Ali Larayed ise şöyle diyor: "İslamda ve Kuranda özgürlük kavramının merkezi bir yer tuttuğunun ancak farkına vardık." Bir özel okulda felsefe öğretmeni olan Lurmi Azmi'nin naklettiğine göre, "Ganuşi, İslama en yakın siyasi sistem demokratik Batı sistemi, özellikle de Amerikan anayasasıdır diyor". Çoğunluğun dini azınlıkları ve İslami kurallara göre yönetilmek istemeyenleri bunu kabule zorlaması halinde ne olacağı sorulduğunda Azmi, biraz da hüznle "Bu konuda ne yapabiliriz ki?" diyor.

En-Nahda'nın önder kadrosunu oluşturan Tunuslu şehirli entelektüeller arzuladıkları özgürlüklerin avuçlarından kaçıp gidebileceğinin ve Leninizmi andıran bir çoğunluk diktatörlüğü yaratabileceğinin de farkındalar. Bu temel soru, yani yeniden ön plana çıkan bir İslamın muhalefete tahammül edip etmeyeceği ve diğer kültürlerle daha güçlü bir özgüvenle yaklaşp yaklaşamayacağı, dünya kamuoyunu kaygılandırmaya devam edecek. Umut edilebilecek en iyi sonuç, her iki tarafın da yeniden başlayan ilişkilerinin sonucunun ille de yok edilemeyecek bir düşmanlık olmadığının farkına varması.

Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi (1791)*

Olympe de Gouges

BAŞLANGIÇ:

Ulus temsil eden anneler, kızlar ve kız kardeşler Ulusal Meclise katılmak istemektedirler. Halkın mutsuzluklarına ve hükümetlerin yozlaşmasına tek neden olarak, kadının haklarının unutulmasını ya da çiğnenmesini gördüklerinden, kadının doğal, vazgeçilmez ve kutsal haklarını resmi bir bildirme ile açıklamaya karar verdiler: ta ki bu Bildirme, bütün toplum üyelerinin zihninde yer ederek onlara her an görevlerini ve haklarını hatırlatsın; ta ki, kadınların ve erkeklerin iktidar tasarruflarını her kurumun kendi amaçlarıyla kıyaslamaya her an olanak vererek bu amaçlara daha iyi uyulmasını sağlasın; ta ki, bundan böyle yalın ve tartışılmaz ilkelere dayanacak olan kadın yurttaş şikayetlerine, her durumda anayasanın korunması ve herkesin mutluluğu doğrultusunda bir çözüm getirilmesine ışık tutsun.

Dolayısıyla, annelik meşakkatindeki cesaletinde olduğu kadar güzellikte de üstün olan cins, Yüce varlığın huzurunda Kadın ve Kadın Yurttaş haklarını şu şekilde saptar ve açıklar:

MADDE 1- Kadın özgür doğar, hu-

*Olympe de Gouges (1748-1793) kral 1791 Anayasasını onaylamadan iki-üç gün önce, kraliçeye itihaf ettiği bu broşürü yayımladı. Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi 1789'da Ulusal Meclis'in onayladığı İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin benzeridir. Olympe de Gouges burada, başka haklarla birlikte oy hakkının tüm yurttaşlara tanınmasını istiyordu. 1793'de şiddetli bir anti-feminist kampanya sırasında [ve aynı zamanda kralcı olduğu gerekçesiyle -ç.] giyotinle idam edildi. Bu kampanya 20 Ekim 1793'de çoğu "Kızgınlar Partisi"ne [Parti des Enragés] bağlı olan feminist kulüplerin kapatılmasına yol açmıştı.

Christian Biet, Jean - Paul Brighelli, Jean - Luc Rispail'in derledikleri *XVIIe-XVIIIe Siècles. Collection Textes et Contextes* (Éditions Magnard, 1988)'den çeviren: Feyza Tulga

kuksal olarak erkekle eşittir ve öyle kalır. Toplumsal farklılıklar ancak ortak yarara dayanabilir.

MADDE 2- Her siyasal topluluğun amacı kadının ve erkeğin doğal ve vazgeçilmez haklarının korunmasıdır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme haklarıdır.

MADDE 3- Her tür egemenlik ilkesi temel olarak kadınların ve erkeklerin birleşmesinden oluşan Ulustan kaynaklanır; hiçbir organ, hiçbir birey açıkça ulustan kaynaklanmayan bir yetkiyi kullanamaz.

MADDE 4- Özgürlük ve adalet hak sahiplerine haklarının teslimi esasına dayanır. Kadının doğal haklarının kullanılması ancak erkeğin kadına karşı koyduğu ebedi zulümle sınırlanmıştır. Bu sınırlar doğanın ve aklın yasaları ile yeniden biçimlendirilmelidir.

MADDE 5- Yok.

MADDE 6- Yasa genel iradenin ifadesi olmalıdır. Kadın ve erkek tüm yurttaşların doğrudan ya da temsilcileri aracılığı ile yasa yapmaya katılmaya hakları vardır. Yasa herkes için aynı olmalıdır. Yasa önünde eşit olduklarından, tüm kadın ve erkek yurttaşlar her tür yüksek görev, mevki ve kamu görevine eşit olarak, gayretlerine göre ve aralarında erdem ve yetenekleri dışında ayırım gözetilmeksizin alınmalıdırlar.

MADDE 7- Hiçbir kadın ayrıcalıklı değildir. kadınlar yasada öngörülen durumlarda suçlanır, tutuklanır ve hapsedilir.

MADDE 8- Yasa ancak açık ve kesin olarak gerekli cezalar getirebilir ve hiç kimse işlenen suçtan önce çıkarılarak ilan edilen ve kadınlara usulüne göre uygulanan bir yasaya dayanmadan cezalandırılmaz.

MADDE 9- Suçlu görülen her kadına yasanın gereği uygulanır.

MADDE 10- Hiç kimse en temel ihtiyaçlarından dolayı olsa bile rahatsız edilemez. Kadının, tıpkı idam sehпасına çıkma hakkı olduğu gibi kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır; elverir ki, davranışları yasa tarafından sağlanan kamu düzenini bozmasın.

MADDE 11- Düşünce ve inançların başkalarına özgüce iletilmesi kadının en önemli haklarından biridir, çünkü bu özgürlük babanın çocuklara karşı olan yasalığını güvence altına alır. Dolayısıyla her kadın yurttaş, barbar bir önyargı onu gerçeği gizlemeye zorlamadan, özgürce, bir erkeğe "size ait olan bir çocuğun annesiyim" diyebilir. Bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından ancak yasaca belirlenen durumlarda sorumlu olur.

MADDE 12- Kadının ve kadın yurttaşların haklarının güvence altına alınması kamu yararının gereğidir. Bu güvence onu emaneten elinde tutanların kişisel yararı için değil, herkes için sağlanmalıdır.

MADDE 13- Kamu gücünün sürdürülmesi ve idarenin giderlerini karşılamak için kadının ve erkeğin ödeyeceği vergi eşittir. Kadın tüm angaryaları, tüm zahmetli işleri erkeklerle paylaşmaktadır; dolayısıyla tüm mevkilerde, yüksek görevlerde, memuriyetlerde, sanayi ve öteki iş yerlerinde eşit olarak yer almalıdır.

MADDE 14- Kadın ve erkek yurttaşlar kendileri ya da temsilcileri aracılığıyla vergilerin gerekliliğini onamak hakkına sahiptirler. Kadın yurttaşlar buna ancak erkek yurttaşlarla eşit olarak katılabilirler. Bu eşitlik sadece serveti değil, kamu yönetimini, matrahın saptanmasını, verginin toplanmasını ve süresinin saptanmasını da kapsar.

MADDE 15- Vergileri ödemekte erkeklerle işbirliği yapan kadınlar idare örgütünün her memurundan hesap sorma hakkına sahiptirler.

MADDE 16- Hakları güvence altına alınmamış, kuvvetler ayrılığı belirlenmemiş toplumların anayasaları yok demektir; kalem alınmasında Ulusu oluşturan bireylerin çoğunluğunun katkısı olmayan anayasanın hükmü yoktur.

MADDE 17- Mülk, birlikte ya da ayrı olan iki cinse de aittir. Bu mülk hem kadın hem de erkek için kutsal ve dokunulmaz bir haktır. Yasaca belirlenen kamu hizmetleri için açıkça gerekli görülmedikçe, adil ve peşin bir tazminat ödenmedikçe, hiç kimse doğanın ona verdiği gerçek bir servet olan bu haktan yoksun bırakılamaz.

Bildirgenin devamında Olympe de Gouges, evlilikte iki cinsin haklarının ve yükümlülüklerinin eşitliğini sağlayabilecek bir tür "Kadın ve Erkek Toplumsal Sözleşmesi" öneriyor. Önerilerinin büyük bir tepki ile karşılanacağını bilincinde olduğundan onları doğa yasalarına saygı gösteren ve tüm insanlığın mutluluğunu sağlayabilecek bir hükümetin hazırlık çalışmalarına katılma kaygısı ile meşrulaştırıyor:

Bu garip yazıyı okuyunca tüm yalancı sofuların, aşırı iffetlilerin, rahiplerin ve onların cehennemi yordakçılarının bana karşı birleşerek itiraz edeceklerini görüyorum. Ama bilgelerin aklına bir hükümeti mükemmelleştirebilecek ahlaki vasıtalar gelebilir! İki üç kelimeyle bunları sizlere izah edeceğim. Çocuksuz bir zengin Epikürcü, ailesini çoğaltmak için komşusuna başvurmayı normal buluyor. Fakir kadınlara çocuklarını zengin kişilere evlatlık verme yetkisini sağlayan bir yasa çıkartılırsa toplum bağları daha sıkı, insan daha ahlaklı olacaktır. Böyle bir yasa belki de toplumdaki erdemleri muhafaza edecek ve birçok kurbanın, içinde doğanın uzun zamandır can çektiği, ve insani ilkelerin yozlaştığı aşağılık utanç yurtlarına gönderilmesini engelleyecektir. Sağlıklı felsefenin düşmanları ilkel davranışlara karşı bağırıp çağırmaktan vazgeçseler iyi olur.

Ayrıca bağlandıkları bir erkeğin yalancı sözleriyle aldatılan dulların ve genç kızların yaranna bir yasa çıkarılmasını istedim: Bu yasanın vefasız erkeği taahhütlerini yerine getirmeye zorlaması gerektiğini söylemek istiyorum. Ya da servetiyle orantılı bir tazminat ödemek zorunda kalsın. Bu yasanın yalnızca erkekler aleyhine değil, davranışlarıyla ona karşı gelen kadınlar için de müeyyideler uygulamasını istedim. Aynı zamanda, 1788'de yazdığım *İnsanın İlkel Mutluluğu*'nda açıkladığım gibi, hayat kadınlarının özel mahallelere yerleştirilmesini istedim. Ahlak bozukluğuna sebep olan hayat kadınları değil, sosyete kadınlarıdır. Bu ilâmciler ıslah edilirse birinciler de değişir. Bu kardeşlik zinciri başta kargaşılığa yol açabilir ama en sonunda mükemmel bir bütün oluşturacaktır.

Kadınların ruhunu yüceltmek için kesin

sonuç verecek bir yol teklif ediyorum; bu, onları erkeklerin yaptığı tüm işlere ortak etmektir: Eğer erkekler bunun hayata geçirilmesinin imkânsız olduğunu düşünmekte ısrar ediyorsa, servetlerini kadınlarla paylaşsınlar o zaman. Ama kendi kaprislerine göre değil, yasanın çizdiği bilgece yola göre. Önyargılar ölür, ahlak düzelir, ve doğa tüm haklarını yeniden elde eder böylece. Tüm bunlara papazların evlenebilmesi ilkesini ekleyin; kral tahtını sağlama alır ve Fransız hükümeti ölümsüzlüğe kavuşur o zaman.

Adalarımızda yaşayan siyah renkli insanların yararına çıkarılan kararnamenin yol açtığı huzursuzlukla ilgili iki üç söz söyleme gereğini hissediyorum. Doğanın dehşetle titrediği, insanlığın ve aklın kabuk bağlamış kalplere daha erişmediği yerlerdir buraları. Ve özellikle bu yörelerde halk bölünmüşlükten ve anlaşmazlıklardan dolayı kışkırtmalara kapılmaktadır. Bu bozgunculuğu teşvik edenleri keşfetmek zor değil: Ulusal Meclis'in içinde bile var. Avrupa'da bir ateş tutuşturuyorlar; bu ateş tüm Amerika'yı da sarabilir. Sömürgeciler baba ya da kardeş oldukları insanlara despotça hükmetmek istiyorlar. Doğanın haklarını tanımazlıktan gelen bu gayri insani sömürgeciler şöyle diyorlar: Açgözlülüğümüzü ve kör ihtirasımızı tatmin etmek için gerekirse kanımızı son damlasına kadar dökeriz. Baba, bu doğaya en yakın olan yörelerde oğlunu tanımıyor. Kulağını kan bağının haykırışına tıkayarak çocuğunun tüm güzelliklerini boğuyor. Tüm bunlara karşı yürütülen isyandan ne beklenebilir? Bu isyanı zorla bastırmak onun büyümesine yol açmaktır. İsyancıları prangalamak tüm bu felaketleri Amerika'ya göndermek demektir. Kutsal bir el sanki her yere o insana has değeri, hürriyeti saçıyor. Yalnızca yasa, düzensizliğe dönüştüğü takdirde, bu hürriyeti bastırabilir. Ama yasa herkes için eşit olmalıdır. Ulusal Meclis'in çıkardığı, adaletin ve ihtiyatın yönlendirdiği kararname hürriyet kavramını içermelidir. Ulusal Meclis'in tüm Fransız devleti ile ilgili olarak böyle davranmasını ve yeni suistimallere karşı da tıpkı her gün daha korkunç bir hal alan eskilerine olduğu kadar dikkatli olmasını temenni ederim.

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789)*

BAŞLANGIÇ:

Fransız halkının, Ulusal Meclis'i oluşturan temsilcileri, halkın mutsuzluklarına ve hükümetin yozlaşmasına tek neden olarak, insan haklarının bilinmemesini, unutulmasını ve çiğnenmesini gördüklerinden, insanın doğal, vazgeçilmez ve kutsal haklarını resmi bir Bildirge ile açıklamaya karar verdiler: ta ki bu Bildirge, bütün toplum üyelerinin zihninde yer ederek, onlara her an haklarını ve görevlerini hatırlatsın; ta ki, yasama gücü ile yürütme gücünün bütün tasarruflarını, her kurumun kendi amaçlarıyla kıyaslamaya her an olanak vererek bu tasarruflara daha iyi uyulmasını sağlasın; ta ki, bundan böyle yalın ve tartışılmaz ilkelere dayanacak olan yurttaş şikayetlerine, her durumda anayasanın korunması ve herkesin mutluluğu doğrultusunda bir çözüm getirilmesine ışık tutsun.

Dolayısıyla, Ulusal Meclis, Yüce varlığın huzurunda, insan ve yurttaş haklarını şu şekilde saptar ve açıklar:

MADDE 1- İnsanlar hukuksal olarak, doğuştan özgür ve eşittirler ve öyle kalırlar; toplumsal farklılıklar ancak ortak yarara dayanabilir.

MADDE 2- Her siyasal topluluğun amacı insanın doğal ve vazgeçilmez haklarının korunmasıdır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme hakkıdır.

MADDE 3- Her tür egemenlik ilkesi temel olarak millete dayanır; hiçbir organ, hiçbir birey açıkça milletten kaynaklanmayan bir yetkiyi kullanamaz.

MADDE 4- Özgürlük, başkasına zarar vermeyen herşeyi yapabilmek demektir. O halde, her insanın doğal haklarının kullanılması ancak toplumun öteki üyelerine sağladığı aynı nitelikteki haklarla sınırlanır. Bu sınırlar ancak yasayla belirlenebilir.

Olympe de Gouges'un "Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi"yle karşılaştırılabilmesi için yayınlıyoruz.

*23 Haziran 1793'de Ulusal Meclis (Konvansyon) tarafından kabul edilmiştir.

MADDE 5- Yasa, yalnızca topluma zarar verici eylemleri yasaklar. Yasa tarafından yasaklanmayan hiçbir şeye engel olunamaz ve hiçkimse yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

MADDE 6- Yasa genel iradenin ifadesidir; tüm yurttaşların doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla yasa yapmaya katılmaya hakkı vardır; yasa, korurken ve cezalandırırken herkes için aynı olmalıdır. Yasa önünde eşit olduklarından tüm yurttaşlar her tür yüksek görev, mevki ve kamu görevi almada eşit durumdadır; erdem ve yeteneklerinden başka aralarında bir ayrım yapılamaz.

MADDE 7- Hiçkimse yasada belirlenen durumlar ve yasada öngörülen biçimler dışında suçlanamaz, tutuklanamaz ve alıkonamaz. Keyfi emirler verilmesini isteyen, bu emirleri veren, uygulayan ya da uygulattıran kişiler cezalandırılır; buna karşılık, yasaya uygun olarak çağırılan ya da yakalanan her yurttaş hemen boyun eğmelidir, karşı koyarsa suçlu olur.

MADDE 8- Yasa ancak açık ve kesin olarak gerekli cezalar getirebilir; hiç kimse işlenen suçtan önce çıkarılarak ilan edilen ve usulüne göre uygulanan bir yasaya dayanmadan cezalandırılmaz.

MADDE 9- Bir insan suçlu olduğu açıklanuncaya kadar masum sayılır. Tutuklanması gerektiğinde, elde tutmayı sağlamak için gerekli olmayan her türlü şiddet yasaca ağır bir biçimde cezalandırılır.

MADDE 10- Hiç kimse, dinsel inançları dahil inançlarından dolayı rahatsız edilemez; elverir ki, bu inançların açıklanması yasa tarafından sağlanan kamu düzenini bozmasın.

MADDE 11- Düşünce ve inançların başkalarına özgürce iletilmesi insanın en önemli haklarından biridir; her yuttaş özgürce konuşabilir, yazabilir ve bunları basıp yayabilir; bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından ancak yasaca belirlenen durumlarda sorumlu olur.

MADDE 12- İnsan ve yuttaş haklarının güvence altına alınması bir kamu gücünün varlığını gerektirir. Bu güç onu elinde tutanların kişisel yararları için değil, herkes için kurulmuştur.

MADDE 13- Kamu gücünün sürdürülmesi ve idarenin giderlerini karşılamak için herkesçe ödenecek vergi zorun-

ludur. Bu vergi yurttaşların yeteneklerine göre eşit olarak alınmalıdır.

MADDE 14- Tüm yurttaşlar, doğrudan doğruya kendileri ya da temsilcileri aracılığıyla vergilerin gerekliliğini özgürce onamak, bunların nasıl kullanıldığını izlemek, vergi miktarını, matrahını, toplanışını ve süresini saptamak hakkına sahiptir.

MADDE 15- Toplum, idare örgütünün her memurundan hesap sorma hakkına sahiptir.

MADDE 16- Hakları güvence altına alınmamış, kuvvetlerin ayrılığı belirlenmemiş toplumların anayasaları yok demektir.

MADDE 17- Mülkiyet, dokunulmaz ve kutsal bir haktır. Yasaca belirlenen kamu hizmetleri için açıkça gerekli görülmedikçe, adil ve peşin bir tazminat ödenmedikçe, hiç kimse bu haktan yoksun bırakılamaz.

"Kadınlar ve Devrim"

22 Aralık 1789: Kadınlar oy haklarından mahrum ediliyorlar.

Ocak 1790: Théroigne de Méricourt, Romme ve Lanthenas ile "*Yasa Dostları Kulübü*"nü [*Club des Amies de la Loi*] kuruyor.

Şubat 1790: Dansard, "*Her iki cinsten yurtseverlerin kardeşçe dayanışma derneği*"ni kuruyor [*La société fraternelle des patriotes de l'un et l'autre sexe*].

3 Haziran 1790: Condorcet, *Kadınların Varolma, Katılma ve Yer Alma Hakkına Dair*

1790: Etta Palm d'Aelders, "*Yurtsever ve yardımsever hakikat dostları derneği*"ni kuruyor [*La Société patriotique et de bienfaisance des Amies de la Vérité*].

Temmuz 1791: Etta Palm için tutuklanma kararı çıkarılıyor. – Olympe de Gouges, *Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi*.

1791-1792: Kadın kulüplerinin geliş-

mesi.

30 Ağustos 1792: Boşanma yasası.

20-25 Eylül 1792: Kadınların resmi dairelerde tanıklık yapmaları kabul ediliyor.

10 Mayıs 1793: "Kızgınlar Partisi"ne bağlı "*Cumhuriyetçi-Devrimci Kadın Yurttaşlar Kulübü*"nün kuruluşu.

24 Haziran 1793: Kadın kulüplerinin kapatılması,

Kasım 1793: Olympe de Gouges ve Mme de Roland'ın idam edilmesi.

24 Mayıs 1795: Devrimin üçüncü yılı, 4 prairial Konvansiyon Meclisi'nin kararı: "Aksi emredilene kadar tüm kadınlar evlerine çekileceklerdir. Bu kararnamenin duvarlara asılmasından bir saat sonra sokakta beşten çok kadın bir arada görülürse silahlı kuvvetler tarafından dağıtılacak ve Paris'te kamu güvenliği yeniden kurulana kadar tutuklanacaklardır."

Mart 1800: Aşağıdaki gerekçeyle kadınların kokart takmasının yasaklanması: "Kokart takmayı saygıdeğer bir kurum haline getirmek istiyorsak, hangi cinse yöneleceğimiz konusunda kafamız karışık olmamalıdır."

Cumhuriyetçilere*

Yakın zamanda ve kısa bir süre içinde devrimci mahkeme kadınlara büyük bir ders verdi. Bu örnek şüphesiz hafızalarında yaşayacaktır. Zira her zaman tarafsız olan adalet, verilen derslerin acımasız olmasından yanadır.

Sarayındaki hain ve ihtirash asiller arasında yetişmiş olan Marie- Antoinette Fransa'ya ailesinin kötülüklerini getirmiştir. Kocasını, çocuklarını ve onu evlat edinen ülkeyi Avusturya sarayının ihtirashlarına alet etmiştir. Avusturya'nın planlarına halkın kanını ve parasını hükümetin, de sırlarını kullanarak hizmet etmiştir. Kötü bir anne, sefiş bir eşi. Ve mahvetmek istediği insanların lanetleri ve küfürleri altında öldü. İsmi gelecek kuşaklar tarafından tiksintiyle anılacaktır.

Çoşkulu bir muhayyile ile doğmuş olan Olympe de Gouges, gerçekten tamamen uzak hayallerini doğadan gelen bir ilham saymıştır. İlk önce akla aykırı ipe sapa gel-

mez şeyler söylemeye başlamış, sonra da Fransa'yı bölmek üzere harekete geçen hailerin projelerini benimsemiştir. Devlet adamı olmak istedi ve yasa onu cinsine yakışan erdemleri unuttuğundan dolayı cezalandırdı.

Akıllı, kültürlü, büyük tasarıları olan, paralı askarlara benzeyen yazarlarca kuşatılmış Roland kadın ise her açıdan bir canavardı. Bu yazarlara yemekler verir, imtiyazlar, mevkiler ve paralar dağıtırdı. Halka ve halkın seçtiği yargıçlara karşı küçümseyici soğukkanlılığı, yanıtlarının kibirli keskinliği, alaycı neşesi, ve Adliye Sarayından Devrim Meydanına getirilirken gösterdiği metanet hiçbir acı anısının olmadığını kanıtlıyordu. Bununla birlikte o bir anneydi, ama doğanın üstüne çıkmak isterken onu feda etmiş, bilgiç olma arzusu cinsinin erdemlerini unutmasına yol açmıştı. Her zaman tehlikeli olan bu unutuş da onun idam sehpasında can vermesine yol açtı.

Devrimci Amazonlar'ın en ünlüsü Théroigne de Mericourt, 25 Mart 1792'de Faubourg Saint-Antoine'nun kadınlarına aşağıdaki nutku çekmişti:

"... Silahlanalım. Bu hakkı bize hem doğa hem de yasa veriyor. Erkekler kendilerinden ne erdem ne de cesaret açısından aşağı olmadığımızı gösterelim... Gülünç duruma düşeceğimizi söyleyerek bizi engellemeye çalışacaklardır... Ama silahlanacağız, çünkü haklarımızı, evlerimizi müdafaa etmeye hazırlanmamız aklın gereğidir. Ve de esaret altında edindiğimiz korkaklık ve sinmişlik gücümüzü iki katına çıkarmamıza engel olacak kadar etkili olursa, kendi kendimize karşı haksızlık etmiş olur ve vatana karşı da sorumlu oluruz... kadınların utanç verici hiçliklerinden kurtulmaları zamanı gelmiştir. Erkekler şan ve şöhrete tek başlarına mı layık olduklarını sanıyorlar? Biz de yurttaşlık tacını şiddetle arzuluyoruz. Despotluğun ağırlığı üstümüze daha fazla çöktüğünden bizim için belki de daha değerli olan özgürlük uğruna ölmeyi istiyoruz... Silahlanalım. Champs-Élysée'de haftada üç gün çalışalım ve bir Amazon listesi açalım!...

Kadınların Ulusal Meclis'e sundukları

dilekçe (anonim, 1789):

Despotluğun gücünü kırdınız, tüm alınlara yazılmaya ve tüm kalplerde yer etmeye değer olan "Fransızlar özgürdür" sözlerini söylediniz.... Ve her gün hâlâ onuç milyon despotun onuç milyon tutsağa taktığı zincirleri utanç verici bir şekilde sürüklemesine tahammül ediyorsunuz! Adil bir ilkeye dayanan hak eşitliği kuralını koydunuz.... [Ama] haksız olarak nüfusun en ilginç ve en yumuşak özellikler taşıyan yarısını bu haklardan mahrum ediyorsunuz! Bilge'nin düşüncesini esir alan ve hemcinslerini aydınlatma yetisini körelten öldürücü engelleri kırdınız.... ya biz? Ne yazık ki biz bu küçük düşürücü iş bölümünde, sizlerden ebediyen ders alma durumuna düştüğümüzü görüyoruz. Buna karşılık size ders verme tessellisine sahip değiliz. Tüm ağızları açıp tüm dilleri çözerken bizi üzücü ve utanç verici bir sessizliğe mahkûm ediyor ve ahenkli sesimizi ulusların en soylu, en yüce gönüllü ve en sevmeye değer ulusunun temsilcilerine ışıttırma zevkinden mahrum ediyorsunuz! Halbuki konuşmak bizim çok eski ve hoş bir alışkanlığımızdır. Ve nihayet yüksek ve şerefli görevlerin ayırım gözetmeksizin tüm kabiliyetlere açık olduğunu asaletle buyurdunuz.... [Ama] bizim kabiliyetlerimizin önüne aşılmaz engeller koymaya devam ediyorsunuz! Acaba tüm çocukları için çok cömert bir anne olan doğanın sadece bize karşı hasis olup hidayetini ve lütfunu bol bol, yalnızca acımasız despotlarımıza mı bahsettiğini sanıyorsunuz? Açın, tüm zamanların büyük kitaplarını açın ve tüm devirlerde birçok ünlü kadının neler yaptığını görün. Onlar ülkelerinin şerefi, cinsimizin şanıdır. Ve de kör kibriniz erkek aristokrasinin hiç durmadan cesaretimizi, bilgeliğimizi ve yeteneklerimizi zincirlemeseydi neler yapabileceğimizi düşünün bir.

Kadınların Ulusal Meclis'e önerdikleri Kararname Projesi (1789):

Ulusal Meclis, suiistimalların en büyük ve en evrensel olanını ıslah etmek ve altı bin yıllık haksızlığın yol açtığı zararları gidermek istediğinden aşağıdaki maddeleri duyurur:

1- Erkek cinsinin tüm imtiyazları tümüyle ve geri alınamaz bir şekilde iptal edilmiştir.

2- Kadın cinsi ebediyen, erkek cinsinin sahip olduğu aynı avantajlardan, aynı haklardan ve aynı saygınlıktan yararlanacaktır.

3- Her iki cins de aynı şekilde asil oldukları ve olmaları gerektiği için artık yazı ve konuşma dilinde erkek cinsine "en asil cins" olarak atıfta bulunulmayacaktır.

4- Resmi kararlarda, senetlerde, tahvillerde, kontratlarda artık "güzel cins"* için çok kullanılmasına rağmen çok aşağılayıcı olan "kadının kocasının izniyle şu ya da bu şekilde hareket edebileceği"ne dair kayıtlar kaldırılacaktır. Çünkü kadın ve erkek, her iki cins de evlilikte aynı nüfuzdan ve aynı yetkeden faydalanmalıdır.

5- Külot ** yalnızca erkek tarafından giyilmeyecek, kadın cinsi de külot giyebilecektir.

6- Korkaklığından dolayı Fransız itibarını düşüren askerler bundan böyle, çoğu kez yapıldığı gibi kadın kıyafetinde gezdirilmeyecek, böylece aşağılandığı düşünülmeyecektir. İki cins de insanlığın gözünde aynı şekilde saygıdeğer olması gerektiği ve olduğu için, bundan böyle bu asker kadın ya da erkek cinsine atıfta bulunulmadan do-laştırılacaktır.

7- Kadın cinsinden olan tüm insanlar ayrım gözetilmeksizin kaza ve bölge meclislerine, belediye görevlerine ve hatta seçim yasasının öngördüğü niteliklere sahip oldukları zaman Ulusal Meclis'te mebusluğa kadar yükselebileceklerdir.

8- Kadınlar, aynı şekilde tüm işlere, askeri alandaki yüksek görevlere girebilecekler, gereken durumlarda tazminat alabileceklerdir. (...) Cesaretleri şandan ve sevgiden mülhem olduğu zaman Fransızlar gerçekten yenilmez, karşı konulmaz olacaktırlar. "Fransız Mareşalinin asası"*** da bunların dışında değildir ve adaletin eşit olarak uygulanması için bu çok faydalı yetkenin hem erkeklerin hem de kadınların elinde bulunabilmesi gereklidir.

* Güzel Cins ("le beau sexe") Fransızca'da kadın cinsi anlamına gelir. -ç.

** Asillerin ve burjuvaların giydikleri yarım pantolona "Külot" adı verilirdi. Uzun pantolon giyen emekçi halka ise devrim sırasında sans-culottes, yani "külotsuzlar" denirdi. -ç.

*** Otorite sembolü. -ç.

9- Çok uzun zamandan beri haklı olarak dindar bir cis olarak bilinen kadınlara kilisenin kapılarını açma konusunu da inceliyoruz. Ama müminlerin tanrıya bağlılığı epeyce azaldığından, söz konusu cins hakikatin kürsüsüne çıktığı zaman ateşli çabasını sınırlayacak ve dinliyecilerinin dikkatini uzun müddet işgal etmemeye söz verecektir.

Güney Afrika: "Barbarlık" ile "Yapısal Reform" Arasında

John S. Saul

Sosyalizmin (her ne demekse) bunca cephede geri çekilmekte olduğu şu sıralarda reformizme kaymak kolay. Solun büyük bir bölümünde "makul" bir söylem devrimci söylemin yerini alıyor, hatta her derde deva "Marksizm-Leninizm" ve/veya "Troçkizm" ilaçlarını sürenler her zamankinden daha antika ve naif -daha "aşırı solcu"- görünüyorlar gözümüze. En azından Güney Afrika'da günün gerçekleri bu son sözünü ettiğimiz coşkuların üzerine karanlık bir gölge düşürüyor; "reform" ile "devrim"in yanyana gelmesi artık daha da yersiz kaçıyor. Gerçekten de, geçen Şubat'ta (1991) muhalefet üzerindeki yasakların kaldırılması ve Nelson Mandela'nın serbest bırakılması diye özetlenebilecek ilerlemelere rağmen, Sweezy ve Magdoff'un kehanette bulundukları gelecekte daha hâlâ çok uzağız. Sweezy ve Magdoff 1980'lerin ortasındaki ayaklanmanın doruğunda, Güney Afrika'yı "Hem devrim için 'nesnel olarak' olgun hem de açık ve görünürde geri döndürülemez bir devrim mücadelesi saf-

New Left Review'dan (No. 188, Temmuz-Ağustos 1991) kısaltarak çeviren: Aysen Anadol.

Yazının Devamını gelecek sayımızda sunacağız.

hasına girmiş, gelişmiş ve modern bir kapitalist yapıya sahip tek ülke¹ olarak nitelenmişlerdi. Hem kısa hem de uzun vadede, daha eşitlikçi bir Güney Afrika'ya giden yol bir "işçi partisi"ne olan ihtiyacın kolay yoldan dile getirilmesi ya da sermaye ile maksimalist karşılaşmaya gidilmesinde ısrar etmenin halletmeyi umabileceğinden çok daha karmaşık sorunlar getirir önümüze.²

Kısa vadede ne gibi sorunlar var? "Görüşmeler" ve yeni anayasal süreçlerin biçimlenmesi süreci olarak tanımlanan şu andaki siyasi momentteki sıkıntılara bir bakın. Geçen Şubat'ın coşkusunda, herkes (en azından) kapitalizmin ırkçılıktan arındırılışını ve (potansiyel olarak) çok daha fazlasını bu momentten ummuştu. Şimdi ise bu sürecin kendisi hatalı görünüyor; "alt reform" ile uğraşmanın devrim mücadelesini tehlikeye düşüreceğini düşünenler bu konjunktürde anlamlı reformun bile mümkün olup olmadığını yüksek sesle düşünüyorlar.³ İşte burada, çağdaş Güney Afrika'ya herhangi bir yaklaşımda bulunurken hissedilmesi gereken endişeyi farkediyoruz. Çünkü şu sırada Güney Afrika tarihi sürecinde iki moment aynı anda gelişiyor: Görüşmeler momenti ve ırk ayrımcılığı sonrası momenti. Bu ikisinin aynı anda olması hem analizleri bulandırıyor hem de eylemleri tehlikeye sokuyor. Güney Afrikalılar ırk ayrımcılığının ortadan kalkmasından sonraki oluşumu sağlamaya çalışırken bile gaddarca geriye, günümüze, "demokratikleşme" usulleri üzerinde varılan çıkmaz noktanın korku bir barbarlığa yol açtığı günümüze çekiliyorlar – Güney Afrika kasabalarındaki "ölüm tarlaları" üzerine hiç bitmeyen gazete haberi selinden biliyoruz bunları. Fazla kullanılmaktan iyice aşınmış olsa da Gramsci'nin kısa ve öz sözünün çağdaş Güney Afrika için zalimce ama doğru olduğunu görüyoruz: "Kriz tam da eskinin ölmekte olduğu ve yeninin doğmadığı durumdur; bu erk aralığında çeşit çeşit marazi belirtiler ortaya çıkar."

Peki ya, gerçekten de doğamazsa? Ya bu erk aralığının marazları Güney Afrikalılara sadece kendi geleceklerinin suretini gösteriyorsa? Bu maktelede bu olasılığı da hesaba katmalı ama buna takılıp kalmaktan da kaçınmalıyız. Böylesine acil bir durumda Güney Afrikalılar gerçekten de ülkelerinin kaosa itilmesine –bazı bilge Güney Afrikalı gözlemcilerin dediği gibi, Lübnanlaşmaya

itilmesine– karşı mücadele etmelidirler. Ama en iyi Güney Afrikalı militanlar bu erk aralığını aşıp bir gelecek inşa etmek, yeni ve ırk ayrımcılığının sona erdiği bir Güney Afrika'nın parametrelerini keşfetmek ve biçimlendirmeye başlamak için de mücadele ediyorlar. Aslında Güney Afrika'da siyasi açıdan dar bir demokratizasyon bile ülkenin hüznün verici tarihi ve şu andaki kara bulutlar altındaki konumu çerçevesinde yararlı bir aşamadır. Ancak, bu dengeleyici itki ileri götürülüp Güney Afrika türü ırkçı kapitalizme has sosyo-ekonomik eşitsizlikler düzeltilmezse, her yeni "özgürlük" muazzam siyah kitleler için formaliteden öteye geçmez.

Göreceğimiz gibi aslında Güney Afrika'da kilit rolleri oynayanlar bu son önermenin en azından sözünü ediyorlar. Peki böylesi bir zorunluluk solun kendisi için ne ifade ediyor? Çoğunlukla, son hızdaki bir sosyal devrime balıklama dalmayı değil. Sol, daha çok, "yapısal reform" diyebileceğimiz bir şeye doğru yoklaya yoklaya gidiyor. Yani bu, André Gorz'un "Gerçekten sosyalist bir reform politikası [ile] yeni-kapitalist ya da 'sosyal demokrat' türü bir reformizm" arasında saptadığı farkı Güney Afrika'ya uygulamak anlamına geliyor: "Eğer sosyalizm hemen mümkün değilse, kapitalizmi çökartecek reformların sağlanması da mümkün değildir. [Ama] bütün küçük reformları sadece reformist olduğu için reddedenler aslında bütün bir geçiş stratejisini ve sosyalizme geçiş süreci imkânını reddediyorlar."⁴ Ama böyle bir geçişte "yapısal reform" salt "reformizm"den nasıl ayırdedilebilir?

Başlıca iki belirleyici unsur var. Birincisi, bir reformun yapısal olması için kendinden ibaret (sadece bir "iyileştirme") olmaması gerekir; bilinçli olarak, kendisinden doğan diğer "gerekli" reformları yapısal bir dönüşüm projesinin parçası olarak içermesine imkan vermelidir.⁵ Gorz'un sözcükleriyle, "Ara reformlar.... amaç değil araç olarak, durak değil ilerici mücadelede dinamik aşamalar olarak görülmelidir."⁶ İkinci olarak, bir yapısal reform gökten inmez; popüler girişimlerde öylesine kök salmalıdır ki, büyük halk kitlesi için iktidar olma yolunda –aydınlanma/sınıf bilincinin gelişmesi açısından, örgütlenme kapasitesi açısından– bir tortu bıraksın ve böylece halk kendini sonraki mücadele ve zaferler için güçlendirsın. "İşçi sınıfının özgürlüğü,

işçiler için bütün riski mazur gösteren tam bir amaç olabilir, eğer mücadele süresince kendi kendini yönetim, girişim ve kollektif karar hakkında bir şey öğrenmişlerse – başka bir deyişle, özgürlüğün ne olduğunu tadabilmişlerse.”⁷

Neden "yapısal reform"un bir varyantının Güney Afrika'da özel ideolojik rezonansı var? Bu tür bir "geçiş stratejisi"nin orada ortaya çıktığına dair ne gibi belirtiler var? Ve böyle bir stratejiyi en çok hangi güçlerin sürdürme olasılığı var? Bu sorulara daha sonra döneceğim, ancak burada argümanın bir bölümü görülebilir. Çünkü on yıl önce Stephen Gelb ile birlikte dile getirdiğimiz kavramın hâlâ belli bir geçerliliği var. ANC halk direnişi içinde tarihi birinciliğini tekrar elde etmeye başladığında şunu dile getirmiştik: "Nasıl ANC olayların merkezindeyse, olayların merkezi de giderek daha çok ANC'nin içinde oluyor: bu hareket ile toplumun devrimci enerjisi arasında süregiden diyalektik, Güney Afrika siyasi ekonomisinde etkin olan en önemli tek süreçtir.”⁸ Robin Blackburn de kısa bir süre önce, Güney Afrika'da, tam da "Güney Afrika UDF/ANC" içinde "eski işçici modelin düzenine uymadan yeni sendikalarla güçlü ilişkileri" olan ve "solun tarihi programlarını dönüştürme yolunda" umut veren "yeni proleter ve yeni sol hareketler" bulurken yanılmıyordu.⁹

Ancak, birkaç yıl önce bu sayfalarda tartıştığım gibi, bu gerçeklik hiçbir zaman sorunlu ya da çelişkili olmaktan uzaklaşmadı.¹⁰ Bu durum şimdi de geçerli. Gerçekten de ANC beklendiğinden daha zayıf, daha az basiretli çıktı; "Güney Afrika toplumunun kayda değer devrimci stratejisi" ile arasındaki diyalektik onbeş ay önce umut ettiğimizden de az açık oldu. Ama ANC terimin bildik anlamında "devrimci öncü" olmaktan çok uzaksa da, bu, onun çevresinde dönen siyasi süreç Blackburn'un anlattığı tür devrimci umuttan yoksun demek de değildir. Göreceğimiz gibi, Güney Afrika üzerinde toplanan kara bulutlar arasından parlayan en önemli yaratıcılık merkezleri ve "solun programını" dönüştürebilecek muhtemel mimarları işte tam bu çevrede bulunuyor.

Güney Afrika'nın kaosa girmesi önlenirse bütün bunlar mümkün olabilir. Tabii o zaman bile, sosyalizme geçişi "yapısal reform" yaklaşımı ile omuzlayanlar için her şey kolay olmayacak. çünkü kaosun

alternatifi dönüşüm değil, pekâlâ ko-optasyon ("sadece reformizm") olabilir. Güney Afrika'da sermayenin ve onun sağladığı ayrıcalıkların gücü öyle büyüktür ki, ANC'nin içindeki ve dışındaki belli başlı aktörler sonunda yerleşik iktidar karşısında pek az direniş göstermeye itilebilirler. Hatta halk liderlerinin düzene en az uymuş olanları –"dönüştürülmüş program"ın en umut veren mimarları– bile "yapısal reform" stratejisinin içerdiği yarı önlemlere mecbur olup militanlıklarının yavaş yavaş erozyona uğradığını ve gün be gün, radikal olasılıkları canlı tutmak uğruna riske karşı gerçekçiliği dengeleyerek harcadıkları o sınırlı enerjisinin tükendiğini görebilirler.

Güney Afrika toplumunun tabanında (kent savaşlarına rağmen) halk liderlerinin kolay kolay görmezlikten gelemeyeceği bir canlılık ve radikal ivme de var. Ama acaba bu liderler bir sınıf mücadelesi içinde oldukları olgusunu bulandırarak "gerekli" uzlaşmaları gerçekleştirecekler mi? Örneğin Gorz, "sosyalist reform stratejisi" tartışmasındaki bütün tedbirliliğine rağmen, konu üzerindeki önemli makalesinde tekrar tekrar "burjuvazi mücadele etmeden ve kitelerin devrimci eylemi dolayısıyla mecbur kalmadan iktidarı bırakmaz"¹¹ der. Tehlikeli olan bir "güçler hesaplaşması"dır ve bir "yapısal reform" projesinde yan yana iktidarda olmaları son derece hayati görünen halk güçleri kendilerini tehlikeye atarak bunu görmezden geleceklerdir. Aslında UDF/ANC'nin bu sorunlara ilişkin gerçek devrimci ciddiyetinden duyulan endişeler bu örgütleri soldan eleştirenleri harekete geçiriyor. Bu eleştirmenlerin alternatif olarak sunduğu program ve ileriye dönük düşüncelerinin gerçekliği ve muhtemel işlevliliği konusunda insan ne kadar kuşkucu olursa olsun böyle düşünceler üzerinde ciddi olarak durmaya değer. [...]

I

De Klerk

Önceden de belirttiğim gibi (NLR 160, s. 5) Güney Afrika tarihinin uzun dönemlerinde "ırkçı egemenlik ile kapitalist sömürü arasındaki bağ potansiyel bir çelişki taşıdığı kadar güçlendirici de oldu." Ayrıca 1970'lerden beri ve bir "organik kriz" çerçevesinde bu iki yapının birçok hayati önemdeki alanda çekiştiklerini, egemen

çevrelerdeki bazı kişilerin Güney Afrika'da reformlar yapabilme ve kapitalist sistemi ırkçılıktan arındırma çabalarını kolaylaştırdıklarını gördük; böylece bu sistemin en temel özelliklerini koruyabildiklerini söylemeye gerek yok. Kısmen, reformun köklerinde ekonomik bir mantık vardı. Son olarak Stephen Gelb'in geliştirdiği analiz çizgisine göre Güney Afrika ekonomik gelişmesindeki başlıca kısıtlamalar ırkçı Fordist birikim rejimindeki bir krizi yansıtıyor. Bu rejimin başlangıç önermesi olan "başlıca beyaz Güney Afrika pazarı için sofistike tüketim malları üretimi (önceleri ithal) vasıtasıyla sanayileşmeyi yaygınlaştırma", ülkenin savaş sonrası ekonomik patlamasını sağlamıştı. Ekonomik kriz Güney Afrika'nın uluslararası trendler yüzünden yara alabileceğini göstermişti ama büyümeyi yeniden sağlamak için kitlesel üretim ve kitlesel tüketim arasındaki Fordist bağlantı üzerindeki ırkçı kısıtlamaları kırmak gereğini de ortaya çıkarmıştı.¹²

Gerçekten de, iş çevreleri Güney Afrika ekonomik sisteminde kapitalist terimlerle, "normalleşme"yi yavaş yavaş ama güvenle savunmaya başladılar. Ve bu konudaki kararlılıkları, Güney Afrika'daki krize gösterilen uluslararası tepki sayesinde daha da berraklaştı. Hem siyasi ambargo vardı hem de dünya iş çevrelerinin ülkeye yatırım yapma konusunda duyduğu endişenin getirdiği "ambargo". Burada ekonomik realite siyasi realite ile çakışmıştı: Durban grevleri ve 1970'lerdeki Soweto ayaklanmasından itibaren ırk ayrımcı devletin bastıramadığı halk direnişi hem uluslararası ambargolara hem de yatırımcıların güveninin azalmasına yol açtı. Ayrıca, Güney Afrika'da kurulu düzen, halk hareketinin ırkçılık-karşıtı demokratik talepleri ile anti-kapitalist öfkesi arasında kurulmaya başlanan proto-devrimci bağ konusunda giderek daha fazla işkilleniyordu. Bu koşullarda, artan sendikal talepler ve genel siyasi huzursuzluğu, burjuva-demokratik siyasi kurumlara ve endüstriyel ilişkiler rejimine yönelterek ehilileştirmek projesi giderek daha çekici görünüyordu.

Dan O'Meara'nın belirttiği gibi, reforma doğru bu yönelişi ırk ayrımı politikası ile Ulusal Parti'nin (NP) eskiden beri kalesi olan Afrikaner topluluğunun içindeki yeni tabakalaşma da kolaylaştırıyordu.¹³ NP iktidarı sayesinde İngiliz iş çevreleri ile re-

kabet etmeyi başaran Afrikanerler ortaya çıkmıştı; ironik olarak, yeni girişimci ve profesyonel tabakanın beyazlar arası etnik ayrışmadaki sınıfdaşlarıyla olduğu kadar merdivenin alt basamaklarındaki Afrikanerlerle de ortak yanları vardı. Bu yeni lider kadrolar 1980'lerde daha da büyük bir hevesle arzda liberalizmin en aşırı serbest pazar yanlısı oldular. Parti yavaş yavaş eski seçmenlerinden uzaklaştı: ekonomik ayrıcalıkları yüzünden kendini güvenli hisseden yeni kadrolar kurumlaşmış ırkçılığın savunulmasını siyahların ilerlemesi ile en fazla zarar görecektabakalara bırakmaya teşne idi; yani aşırı sağın toplumsal tabanını teşkil eden yaylalardaki marjinalleşmiş beyaz çiftçiler ve beyaz işçi sınıfının kalıntılarına.

Ama bu durum fazla abartılmasın. İş çevrelerinde bile sadece bir avuç kişi Güney Afrika için en geniş anlamda ırkçılığın kaldırılmasını tavsiye edebiliyor; düşüncelerine göre sermayenin gücü iktidara gelebilecek herhangi bir siyah çoğunluk rejimini amaçlarına göre disipline etmeye yeterli. Ancak genel olarak iş çevreleri kendilerini bu kadar güvenli hissetmediler ve reform sorununda sadece beklemeyi tercih ettiler.

1980'lerde devlet politikasını belirleyen reform ve baskı karışımı şizofrenik cadı ikisi işte bu yüzden ortaya çıktı. 1984-86 ayaklanmasının gaddarca bastırılması bir süre için direniş hareketini durdurmayı başardı ve Güney Afrika devlet gücünün daha da merkezileşmesine ve militarizasyonuna yol açtı: Başkanın "Devlet Güvenlik Konseyi" hükümeti gölgede bırakıyor, yeni bir "Ulusal Güvenlik Yönetimi Sistemi" geleneksel idari yapıların önünde yer almaya ve onları etkilemeye başlıyordu. Ama bunların yanı sıra halkın "yüreğini ve aklını" çelmek ve siyah liderleri koopte etmek için bazı reformların yapılması gereği de hissedildi.¹⁴ Baskılara rağmen kaynakayan büyük halk direnişini akıtip götürmekte yetersiz kalan bu gibi önlemler, 1980'lerin simge siyasi kişisi *die Groot Krokodil* [Koca timsah] Başkan P.W. Botha'nın kaderini mühürlemeye yardımcı oldu. Reform yapması istenen ama eski ekolden bir ulusal politikacı olan, güvenliğe derinden bağlı bu savunma bakanı sonuç olarak, tarihin ona biçtiği çelişkili talepler karşısında parçalandı.

De Klerk'in Hatalı

İrkçılıktan Arındırma Projesi

Buna ilişkin bazı çelişkiler De Klerk'in projesinde ifadesini buluyor. Yine de De Klerk'in yeni olan bir yanı vardı.¹⁵ Yeni bir siyasi zemin biçimlendirmekte –kendi amaçlarına uygun olsa da– haleflerinden daha ısrarlı çıktı. Ulusal Parti'nin 1984-86 ayaklanmasını bastırmasıyla varılan durgunluğun fazla sürmeyeceğini Botha'dan daha iyi gördü; siyasi açıdan her an bozulacak, son derece pahalı, dış ülkelerdeki potansiyel yatırımcılar ve diğer ilgililer için de inandırıcı olmayan bir durgunluktan bu. Özellikle açlık grevleri yasaklara ve ırka göre farklı uygulamalara uyulmamasının yaygınlaşması, sanayi eylemleri ve işçilerin işe gelmemesi, kısaca halk direnişi hareketinin 1989'da canlanmasını tanımlayan bütün eylem yelpazesi olayların eskisi gibi durdurulamayacağını hükümete gösterdi. Ayrıca direnişin yeniden başlaması uluslararası baskıları da yeniden başlatacaktı.

[...] İşte bu çerçevede De Klerk –eskiden NP'nin merkez sağındaydı– Şubat 1990'da cesur adımlar atıp siyasi çıkmazı sürgündeki siyasi örgütleri yurda dönmeye davet ederek çözmek istedi. Ayrıca Güney Afrika'nın ırkçılıktan arındırılacağına dair söz de verdi (hatta kısmen uyguladı bile): örneğin Ulusal Parti'yi beyaz olmayanlara da açtı, bu yıl (1991) Şubat ayında Toprak Kanunu, Grup Bölgeleri Kanunu, Nüfus Kayıt Kanunu gibi ırk ayırıcı kanunların kaldırılacağını açıkladı.¹⁶ Bu adımlar son derece etkileyiciydi, De Klerk'e dışarda şan-şöhret kazandırmaya ve ambargonun hafifletilmesine (AT ve ABD'de, Commonwealth'de değil) yetti. Bu durumda halk hareketinin üzerine bastığı zeminin garipliği önemsenmeyebilir. Ancak, De Klerk'in siyasi niyetlerinin son derece kısıtlı olması tehlikesi de ortadadır.

Nitekim Mandela'nın serbest bırakılmasından sonra yaptığı ilk konuşmada De Klerk hâlâ eski milliyetçi çizgideydi ve Güney Afrika'yı "çok uluslu" bir karışım (şu "kabilelerin" de çıkarları korunmalıydı) olarak niteliyordu. Ayrıca dikkatle söylensin söylenmesin, resmi çevrelerde "grup haklarının" savunulması laflarının edilmesi, bir süre önce O'Meara'nın "De Klerk ve arkadaşları ırkçı olmayan bir demokrasinin kurulmasına kesinlikle rıza

göstermeyeceklerdir" demesine yol açtı.¹⁷

Reform yapmakta isteksizlik: bu konuya dönmemiz gerekiyor, çünkü De Klerk ANC ile ilişkilerini işte bu noktadan kalkarak yürütüyor. Ancak, De Klerk'in niyetlerini kısıtlayan noktaları burada not etmeliyiz, çünkü basın analizleri onun yarım yamalak önlemlerinin sadece beyaz sağa verilmiş bir selam olduğunu anlatıyor. De Klerk'in sağdakilerin –ki ihaneti sezdikleri için onun başlattığı işlerden nefret ediyorlar– fazla bir gücü yok. Ayrıca, ana muhalefet partisi olan Treurnicht'in Muhafazakâr Partisi siyasi oyunu kurallarına göre oynayacağı benziyor. Daha sağda olanlar da var. Örneğin, Terreblanche'in yarı faşist AWB'sinin böyle bir derdi yok ve yeni bir anayasal düzene geçiş sürecinde düşmanlarına zarar vermeye kararlı. Daha da önemlisi, beyaz sağın devlet güvenlik mekanizması, polis ve ordu ile iç içe olması şu an için bile çok önemli olabilir.

Beyaz sağın siyahlar arasında da karşılığı var; bunlar rejimin, egemenliği altındaki nüfusu bölüp yönetme çabalarından arta kalanlar. Parlatmentonun üç kamarasına bağlı beyaz-olmayan kurumlarda görevli, kendi topluluklarında bile popüler olmayan "melez" ve Asyalı politikacıları düşünelim; ya da Bantustan'da, siyalara mahsus kasaba konseylerinde kendilerine verilen kısıtlı yetke alanlarında kendilerine bir şans yaratan beyaz iktidarın aracılarını. Tabii, konsey üyeleri kendi topluluklarında kendilerini kuşatılmış buldular; Bantu liderleri de halkın nefesini enselerinde hissettiler. Transkei'deki Mantanzimas ve Ciskei'deki Lennox Sebe gibi kaba otokratlar kendi askerlerince alaşağı edildiler, bu askerler de Güney Afrika halk hareketinin talepleriyle az ya da çok uyum sağlamak zorunda kaldılar.

Nitekim Ciskei'de General Oupa Gqozo hem "bağımsızlık" diyor hem de halefinin şiddetle ezdiği sendikalara yeni manevra alanları açıyor. Transkei'de Şubat 1990'dan önce de açıkça ANC'yi savunan General Holomisa şimdi de sınırları içinde ANC'nin askeri komutanı Chris Hani ve –anlaşılan– ANC'nin askeri kanadının önemli bir bölümünü barındırıyor. Bütün bunlar böyle bölge liderlerinin yeni anayasal yapılamada bir koltuk kapmak için hem de hiç ileri olmayan biçimde seslerini çıkarmayacakları anlamına gelmiyor. Yine de demokratik değişim davasına en çok zarar ve-

ren ırk ayırımcı yapıyı kabul eden, başka siyahlar oldu. Burada akla gelenler kasabalardaki silahlı çeteler; en fazla sorun yaratan da Kwazulu Bantustan reisi Gathsa Buthelezi ve yönettiği Inkatha hareketi.

Inkatha'nın Rolü

Konsej üyeleri, küçük iş adamları, siyah polisler ve çete eylemlerinin ayak işlerini yapmak için polislerin bulduğu lümpenler gibi kasabalı zümrenin Güney Afrika'daki karşı devrimci rolü 1980 ortalarındaki başarısız ayaklanmadan beri çok açıktır.¹⁸ Ama kasabalardaki son şiddet olayları özellikle korkutucu ve muhtemelen kontrol edilemez boyutlara ulaştı. Ve bu olayları giderek daha fazla koşulların belilediği görülüyor; on yıllardır ırk ayrımı ile yaşamın ve bu gibi gerçekliklerin doğurduğu toplumsal huzursuzluğun zalim ama kaçınılmaz bir göstergesidir bu. Ama bu hastalık belirtileri ortaya birden bire çıkmadı; ilk ağır darbenin siyasi çevrede biçimlendirilmesi gerekiyordu. Mimarı? Hükümet ve devlet içindeki güçlerce gizli gizli teşvik edilen ve yardım gören Gatsha Buthelezi.

1970'de hükümetin Bantustan planına katılmayı kabul eden (sonra "bağımsızlığı" reddetmesine rağmen) Buthelezi kendisine siyasi bir zemin temin etmek için can çekişen bir Zulu örgütünü, Inkatha'yı canlandırdı. Kapitalist eğilimi ve silahlı mücadeleyi reddetmesi ile ılımlı olarak tanındı ama daha ilk başta bile Kwazulu'da iktidarını gaddarca pekiştirmesi ılımlı olmaktan çok uzaktı. (Inkatha'nın 1983'de Ngoye Üniversitesi kampüsüne saldırısı genel davranış biçiminin sadece bir örneği idi.) İşte bu Bantu üssünde Buthelezi, sınırsız kişisel hırsını tatmin edecek siyasi olayların peşinde koşmaya başladı.¹⁹

Özellikle de kendini, ırk ayrımı sistemindeki çelişkilerin daha cesurca bir reformu gerektireceği gün uzlaşma adayı olabilmek için hazırladı. Nitekim Natal'de bir iktidar paylaşımı modeli üzerindeki tartışmalar böyle bir niyeti güdüyordu. Ancak pan-Güney Afrika milliyetçiliğinin siyah toplum içindeki gücü öylesine fazlaydı ki, Buthelezi kabileleri öne çıkaran muhafazakâr siyasetini Natal'in ötesine uzatamadı. Ayrıca Kitlesele Demokratik Hareket'in 1980'lerde Zulular arasında giderek

daha çok destek kazandığı da iyice belirginleşmişti. Durumun gölgelendiğini farkederek Inkatha Natal'deki ANC/UDF/COSATU taraftarlarına gaddarca saldırdı.

1988 ve 1989'da Pietermaritzburg ve başka kentlerde su yüzüne çıkan şiddet olayları Zulu topluluğu içindeki siyasi gruplaşmalar arasındaydı. (Yani, "kabileler arası şiddet" değildi.) Inkatha bu olayları siyasi bir taktik olarak başlatmıştı; artık siyasi anlamda savunmadaydı ve silah kullanarak durumunu sağlamlaştırmak istiyordu. 1990 Buthelezi'ye daha da kötü haberler getirdi: "Dünya kamuoyu" ANC'yi, siyah toplum arasındaki öncülüğünü, ve Güney Afrika'nın geleceğinin tartışılmasında hükümet ile eşit statüde olduğunu kabul etmişti. De Klerk'in bile bunu kabul etmiş görüldüğü bir durumda Buthelezi yeni bir anayasa pazarlığının ilk raundlarında kendini bir kenara atılmış hissediyordu. [...]

Peki seçim sandığının merhametine sığınmak zorunda kalmadan pazarlık masasına nasıl oturmalı? Cevap: artık güvenilir değilse hiç olmazsa kendini vazgeçilmez kılabilirdi. Eğer barışçı bir geçiş istiyorsan, diyordu adeta, beni de kat, kat ki daha çok insan ölmesin. İşte böyle bir atmosfer içinde Inkatha 1990'ın sonlarında kanlı taktiklerini Natal'in ötesinde, Tarnsvaal'de de yürüttü.

Artık biliyoruz, "Kanun ve Düzen Bakanı" Adriaan Vlok, ortaya çıkan kargaşılığın birkaç milyon rand'la destekledi. Hükümetin gizliden de olsa bu derece destek vermesi Buthelezi için önemliydi. Ancak şunu anlamalıyız: ne kadar çirkin olursa olsun bu planın belli bir sosyal tabanı vardı; özellikle Inkatha'nın örgütlü siyaseti ile egemenlik kurabildiği, kapalı ve saldırgan yöntemleriyle isteksizleri korkutabildiği, etnik slogancılığıyla belli bir rezonans yaratabildiği Kwazulu kırsal bölgelerinde bu geçerliydi. Bu tür siyaset Natal'in daha sofistike kasabalarında pek de geçerli olmadı. Yine de asıl kasabaların çevresindeki gecekondu bölgelerinde namı Inkatha "savaş lordları" umutsuzca yoksul ve marjinalleşmiş nüfus arasında benzer toplumsal kontrol biçimlerini sağlamayı başardı. [...] Bu arada, sınıf sorunu da varolmaya devam ediyor: Belki en önemli gelişme de çete eylemlerini ilk başlatan yerel eşraf ağının Inkatha yanında yer alması. Böylece, şimdi Transvaal eyalet toplum gelişim programının başında olan eski bir Inkatha mer-

kez komite üyesinin dediği gibi, "Uzun sürdü ama mesaj artık açık. Eğer ANC kampanyasına (hükümetin yerel otoritelerinin işten el çektilmesi için) devam ederse örgütlü bir direnişle karşılaşacak. Konsey üyeleri reis Buthelezi'nin sözleriyle güven içindeler. Inkatha'nın onları destekleyeceğine biliyorlar."

Ancak, Buthelezi'nin vahşi planının yarattığı rezonans kadar önemli olan bir başka şey de beyazlar arasındaki güçler. Haysom gibi başkaları da siyah çelerin ortaya çıkmasıyla kasabalardaki polis ve askerler arasında ülke çapında bir ilişki düzeni olduğunu ortaya koydular. Şu anda Inkatha eylemlerinin ANC'nin zayıflamasını ve daha genel olarak "kara anarşi" hortlağı karşısında diğer beyazların demokratik reformları desteklemekten uzaklaşmasını isteyen sağcı beyazlara çok çekici gelmesi şaşırtıcı değil. Bu sağcı beyazların ne dereceye kadar devletin uşağı oldukları, ne dereceye kadar da karanlık bir "üçüncü güç"ü temsil ettikleri tartışılıyor. Aşırı sağ siyasi gruplarda polislerin de yer aldığı iyi bilindiği için aradaki fark önemli olmayabilir. Her durumda, sayısız görgü tanığının ifadeleriyle hem Natal hem de Transvaal'de Inkatha'nın saldırılarını polisin kâh önlem almayarak kâh kasabalardaki ölüm mangalarının hareketine geçirilmesini ve taşınmasını bizzat üstlenerek desteklediği kanıtlanabilir. [...]

Hükümet Şiddeti Destekliyor

Böyle bir zeminde, Kanun ve Düzen Bakanı'nın Inkatha kampanyalarına fon sağladığının belgelerle kanıtlanıp yayınlanmasının ardından Temmuz sonunda kopan "Inkathagate" skandalı kimseyi şaşırtmadı. Yine de ilk kez Weekly Mail'in 19-25 Temmuz sayında çıkan açıklamalar Inkatha ve hükümet için yıpratıcı olmalı. Bundan önce her ikisi de böyle bir ilişkiyi reddediyorlardı. De Klerk ve Pik Botha hükümetin fonları sağladığı sırada kasabalardaki şiddeti alenen takbih ediyorlar, Buthelezi ise güvenlik kuvvetlerinin kiralık uşağı olarak ortada kalıyordu. Ayrıca, bakanlığın Inkatha'ya yaptığı kanıtlanmış ve zaten reddedilmeyen ödemelerin ötesinde, buzun altında muazzam bir bütçe olduğu, Güney Afrika Silahlı Kuvvetleri'nin kıyafet değiştirip ANC'yi destekleyen mahalleleri

terörize ettikleri de anlatılıyor.

De Klerk güvenlik kuvvetlerinin yürüttüğü sabotaj stratejisinin mimarı mıydı, mahkûmu mu? Belki ikisi de. Beyaz toplumun içinde gerçekten de askerlerle başa çıkamaz gibi görünüyor. Evet, Botha'dan sonra iktidara gelmesiyle beyazların politikasında belirgin bir sivilleşmenin işaretini verdi; çabucak Devlet Güvenlik Konseyi/ Ulusal Güvenlik Yönetimi sistemi yapısını başaşağı etmeye sıvandı. Ama bunun ötesinde, yönetimdeki güvenlik bürokratları halk hareketini gündelik olaylarla terdiren ettikleri zaman bir baskıya uğramadılar. [...]

De Klerk'in niyeti, iktidarı ANC'ye ANC'nin koşullarıyla devretmek değil. ANC'yi zayıflatmak herhangi bir şeyi kazanç olarak yorumlayabilir. Nitekim siyasi hükümlülerin salıverilmesi ve sürgündekilerin geri dönmesi gibi konularda karar almakta hep ayak sürüdü. Hatta bu gibi konularda ANC'yi öyle ustalıkla idare etti ki, ANC süreci canlı tutabilmek için şaşırtıcı tavizler vermek zorunda kaldı. Silahlı mücadelenin tek taraflı olarak, taraftarlarının büyük endişe duymasına rağmen bırakılması, buna bir örnektir. Siyasi değişikliklerin çerçevesini saptamak için yapılan görüşmelerde daha iyi bir pozisyona sahip olabilmek için de De Klerk ANC'nin bir kurucu meclis için seçim yapılması ve bundan sonra atılacak adımları yönlendirecek bir geçici hükümet kurulması yolundaki taleplerini benimseme eğilimi göstermedi. Bunun yerine, "ilgili taraflar" arasında bir "danışma" çevresini genişletmeye bakıyor ve böylece de varolan beyaz hükümetin anayasanın yapılma süresince iktidarda kalmasını tercih ettiğini gösteriyor.

ANC'yi Zayıflatmak

Danışma konferansından beri (Aralık 1990) ANC tekrar inisiyatifi ele geçirmeye çalışıyor. Buna rağmen De Klerk'in ANC'yi savunmada bıraktığı, değişim tartışmalarında kendi koşullarını dayattığı kuşku götürmez. Ancak, acaba sonunda kendi kendini mi aldatmış olacak? De Klerk, ANC'yi zayıflatmaya çalışırken ip üstünde oynuyor; hem kendi gücünü abartıyor hem de Güney Afrika toplumunu anarşiye savuran merkezkaç kuvveti kontrol edebilecek tutarlı bir

halk hareketi merkezine duyulan ihtiyacı azımsıyor. De Klerk ANC'ye karşı zaman kazandı, kabul, ama bu arada durum da değişti. Yaratılan boşluk hayal gücünü zorlayan ve tamamen kontrolden çıkan bir dizi "ölümcül belirti"nin su yüzüne çıkmasına yol açtı: nedenleri ne olursa olsun, siyahlar arasında çıkan savaş kendiliğinden bir hareket ve dehşet verici bir canlılık kazandı; başlangıçtaki değişim umutlarının boşa çıkmasıyla alevlenen cinayetler her şeyin yerle bir olabileceği boyutlara ulaşıyor. "Hızla çöken Sovyetler Birliği'ndeki Gorbacov gibi De Klerk'in de vakti tükeniyor. De Klerk'in en çok ihtiyacı olan şey.... Güney Afrika siyasetinin yeniden istikrar kazanabilmesini elbirliğiyle sağlayabileceği yeter derecede güçlü bir ANC'dir. Bir yerde, De Klerk bunu biliyor. Öylesine ihtiyaç duyduğu ANC'yi aynı anda zayıflatmaya çalışması ne ironik."²⁰ [...]

ANC'yi zayıflatmanın anayasal taleplerini kısıtlamaktan başka nedenleri de var. Aşırı sağ bu anayasal talepleri gözardı etmek istese de, başkaları, özellikle yerli ya da uluslararası sermayeye göbekten bağlı olanlar, görüşmeler sonrası ırk ayrımının kalktığı bir Güney Afrika'nın sosyo ekonomik yapısını kendi çıkarları doğrultusunda ve aşırı radikal bir sonuç doğurmayacak şekilde biçimlendirmek istiyorlar. Bu çabaların tabii ki anayasada da izdüşümü var: "Beyaz veto" hakkını isteyenlerin vermek istedikleri mesaj, "ekonomiden elinizi çekin". Ayrıca De Klerk'in ekibi "mülkiyet hakkı" için daha açık anayasal garantilere duyulan ihtiyaçtan söz ediyor. Belki de bu yüzden De Klerk görüşmeler sürecinde ANC'yi yumuşatmak istiyor. Genel olarak bu alandaki taktikler daha yumuşak, biraz tehditkâr (örneğin, teşebbüsler fazla sosyalist olursa sermaye Güney Afrika'dan gider, tehditleri); ayrıca kandırmak ve kooptasyon da uzun vadeli karşı devrimci bir projede eşit derecede sözü edilen girişimler. Ayrıca, söylemeye gerek yok, bir "yapısal reform" stratejisini tanımlamaya çalışanların kendilerini yerleştirecekleri zemin de bu. Bu makalenin üçüncü bölümünde de bu konu üzerinde odaklaşacağız.

Notlar

1- Paul M. Sweezy ve Harry Magdoff, "The Stakes in South Africa" *Monthly Review*, c. 37, no. 6, Nisan 1986, s. 5.

2- Örnek olarak bk. Alex Callinicos, *South Africa between Reform and Revolution*, Londra 1988; David Kitson, "Is the SACP really Communist?", *Work in Progress (WIP)*, no. 73, Mart/Nisan 1991; ve Adam Habib "The SACP's Restructuring of Communist Theory: A Shift to the Right" *Transformation*, no. 14, 1991. Callinicos fazla soyut bir biçimde ama karakteristik berraklık ve yeterli belgelerle okurlarını "Troçki'nin sürekli devrim teorisi" iddialarını benimsemeye, ANC/SACP stratejisinin aksine "proleterya diktatörlüğü"ne duyulan ihtiyacı benimsemeye davet ediyor; Güney Afrika Sosyalist Eylem İçin İşçi Örgütü (OSA) üyesi Habib'in vardığı sonuç ise, SACP pratiğinin aksine, "Sınıfsız bir toplum hayali ancak teorilerimiz, stratejilerimiz ve taktiklerimiz hakiki Marksizm-Leninizm'in zengin geleneğinden alınmışsa gerçeğe dönüştürülebilir" (s. 79) şeklinde.

3- Bu havanın erken bir örneği için, bk. Alex Callinicos, "Can South Africa Be Reformed?", *International Socialism*, no. 46, Bahar 1990.

4- André Gorz, "Reform and Revolution", *Socialism and Revolution*, New York 1973, s.141. Bu önemli deneme şimdi yazıldığı zamandan (1960'larda Fransa) daha geçerli gibi görünüyör.

5- Gorz'un farkında olduğu paradoksta, böyle bir proje hem toplumun yörüngesini biraz olsun bilebilmeli ("İşçi hareketi baştan itibaren oynadığı kumarın doğasının tamamen bilincinde olmalı") ama geliştirilen mücadelenin yörüngesini gereğinden fazla önceden gözüne kestirmemelidir: "(Maksimalist eğilimlerin) hatası her taahhüte sosyalizmin nihai amacının sistemin alaşağı edilmesi olduğu niyetiyle girilmesi gerektiğini kabul etmeleridir. Bu, devrimci niyetin mücadeleden önce gelmesi ve itici gücü olmasını iddia etmekle aynı şeydir. Zaten çözülmüş gibi davranarak sorundan kaçan diyalektik-dışı bir durumdur. Çünkü kitlelerin sosyalist kararlılığı yoktan varolmaz, siyasi propaganda ya da bilimsel

gösterilerle de yaratılamaz. Sosyalist kararlılık, işçilerin tecrübe, ihtiyaç ve umutlarına denk düşen ulaşılabilir amaçlar için mücadele ile sağlanır." ("Reform and Revolution", s.153-4). Tabii Gorz, "Varolan sosyalist bir niyet"i başkalarından daha çabuk farkedecek "liderler" (hatta "işçi hareketinin bir öncüsü") için de rol biçer. Ama "bu niyet nutuklar ve devrimci propaganda ile değil amaçları derecelendirmek, mücadeleyi durmadan daha da yüksek bir düzeye yükseltmek ve başarıldığı anda aşılması gereken.... 'ara' hedefler koymakla belirlir" (s. 154).

6- Gorz, s. 148.

7- A.y., s. 159.

8- John S. Saul ve Stephen Gelb, *The Crisis in South Africa* (düzeltilmiş ed.), New York 1986, s. 200.

9- Robin Blackburn, "Fin de Siècle: Socialism after the Crash", *NLR* 185, Ocak-Şubat 1991, s. 65.

10- John S. Saul, "South Africa: The Question of Strategy", *NLR* 160, Kasım-Aralık 1986.

11- Gorz, s. 135.

12- Stephen Gelb, "South Africa's Economic Crisis: An Overview", elyazmasından okundu.

13- Dan O'Meara, "The Crisis of Apartheid and the Politics of South African State", elyazması 1990.

14- Mamelodi ve Alexandra gibi sürekli sorun çıkaran kentlerin yeşillendirilmeye çalışılması bu konuda öğretici vakalardır ve belgelenmişlerdir: Andrew Boraine, "Security Management Upgrading in the Black Townships", *Transformation* 8, 1989; ve Karen Jochelson, "People's Power and State Reform in Alexandra", *WIP*, no. 56-7, Kasım-Aralık 1989.

15- Bundan sonraki birkaç paragraf makedemden alınmıştır: "Free at Last: The Next Round in South Africa", *Monthly Review*, c. 42, no. 3, Temmuz-Ağustos 1990. "De Klerk" kısmen, Başkan F.W. de Klerk'in çevresinde toplanan ve resmi iktidarı ellerinde tutan oldukça çelişkili bir grubu anlatmak için steno gibi kullanılmıştır.

16- Patrick Laurence, "De Klerk Irk Ayırımı Güden Kanunlardan Sonuncusunu Gömmeye Hazır", *The Guardian*, 2 Şubat 1991

17- Bak. Dan O'Meara ve John S. Saul, "The High Costs of Stalemate: Dan O'Meara on South Africa", *Southern Africa Report* (Toronto) c. 6, no. 5, Mayıs 1991.

18- Bk. Nicholas Haysom, *Mabangala: The Rise of Right-Wing Vigilantes in South Africa*, Johannesburg 1986; ve Josette Cole, *Crossroads: The Politics of Reform and Repression, 1976-1986*, Johannesburg 1987.

19- Buthelezi için bk. Gerhard Maré ve Georgina Hamilton, *An Appetite for Power: Buthelezi's Inkatha and the Politics of "Loyal Resistance"*, Johannesburg 1987; ve herkesin özlediği müteveffa Mızala'nın yazdığı *Gatsha Buthelezi: Chief with a Double Agenda*, Londra 1988.

20- O'Meara/Saul, "The High Costs of Stalemate", s. 12-13.

Türkiye İncelemeleri ve Ekonomi Dizisi

- Türkiye'de Sınıflar / Y. N. Rozaliyev
- Az Gelişmenin İktisadı / Pierre Salama
- Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi / L. Rathman - R. Luxemburg
- Yeni Osmanlılardan Bu yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği / C. O. Tütengil
- Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye (3 cilt) Stefanos Yerasimos
- Genel Bunalımın Dinamikleri / Frank, Arrighi, Wallerstein, Amin
- İktisat Nedir? / Rosa Luxemburg
- Kapitalizm Nasıl İşler? / P. Jalee

Belge Uluslararası Yayıncılık

Başmuhasip Sokak, Talas Han 16/302,
Cağaloğlu
Tel: 511 63 20